

HISTORIA POCZTY W KRAKOWIE 1846–1918

AUSTRIACKA POCZTA W KRAKOWIE

Ostatnie lata dobiegającej końca pierwszej połowy XIX wieku zdecydowanie wpłynęły na dalszy bieg dziejów Krakowa oraz historii jego poczty. W lutym 1846 r. na tle przejawianych dążeń do niepodległościowych, a także pogorszenia się sytuacji materialnej ludności wybuchło w Wolnym Mieście Krakowie, powstanie tzw. „Rewolucja Krakowska”. W dniach od 22 lutego do 3 marca 1846 roku dyktator powstania Jan Tyssowski wśród mianowanych ministrów swojego rządu powołał także dyrektora poczty w osobie Hieronima Kochanowskiego. W czasie, kiedy zupełnie przestały działać w WM Krakowie poczty Prus, Austrii i Królestwa Polskiego, nowo mianowanemu dyrektorowi poczty udało się już 1 marca 1846 roku uruchomić pocztę konną do Michałowic na szlaku do Królestwa Polskiego oraz do Bierunia na szlaku do Prus.

Powstanie Krakowskie wobec ościennych mocarstw zaborczych nie miało większych szans i w niedługim czasie upadło. W następstwie tego dnia 16 listopada 1846 roku feldmarszałek hr. Heinrich Catiglione w imieniu Austrii, Prus i Rosji ogłosił akt likwidacji Wolnego Miasta Krakowa i jego okręgu.

Przedstawiając w niniejszym opracowaniu dzieje poczty w Krakowie w latach 1846–1918 należy pamiętać iż były one uzależnione od postępującego w tym czasie rozwoju dzielnic i gmin podkrakowskich z drugiej zaś strony ustanawiane w nich poczty w pewnym sensie nobilitowały i podnosiły ich rangę.

Z tego też względu wydaje się, że nie należy rezygnować z przedstawienia ważniejszych zdarzeń z długiej historii dzielnic, gmin i osad podkrakowskich. W szczególności dotyczy to czytelników-filatelistów, którym uwarunkowania historyczne w pewnej mierze pozwolą lepiej poznać okoliczności towarzyszące tworzeniu urzędów pocztowych na terenie Krakowa. Przedstawiając tło historyczne autor ma świadomość poczynienia z konieczności nazbyt dużych streszczeń i wynikających z tego uproszczeń, i mając to na uwadze prosi o wyrozumiałość.

POCZTA W KRAKOWIE W DOBIE WPROWADZANIA KOMUNIKACJI KOLEJOWEJ

W tym samym czasie, kiedy poczta w Krakowie musiała sprostać dokonującym się zmianom strukturalnym i organizacyjnym, które wynikły z faktu wcielania Krakowa do Austrii, wyłonił się przed nią nie mniej ważny i trudny problem przeorganizowania i dostosowania ekspedycji poczty do wymogów i specyfiki transportu odbywającego się koleją.

Koniec lat czterdziestych XIX wieku zapoczątkował na ziemiach polskich znajdujących się pod zaborem, rewolucję w zakresie środków łączności polegającą na rozpoczęciu budowy dotąd jeszcze nikomu nie znanych „dróg żelaznych”. W tych dążeniach Wolne Miasto Kraków nie pozostało w tyle, zaś sama inicjatywa połączenia Krakowa linią kolejową z odległymi krajami Europy zachodniej spotkała się z żywym zainteresowaniem i życzliwym poparciem szerokich kręgów społeczeństwa. W zamierzeniu tym upatrywano szansę rozwoju gospodarczego miasta głównie poprzez handel. W 1844 r. Senat Wolnego miasta Krakowa ogłosił, że w dniach od 29.II. do 9.III. będzie można dokonywać zapisów na zakup akcji „*Towarzystwa kolei Krakowsko-Górnośląskiej*” z których

to funduszy miały być pokryte koszty budowy. Prace przy budowie linii kolejowej rozpoczęto w 1845 roku, a zakończenie ich przypadło na rok 1847, kiedy to już niestety Wolne Miasto Kraków utraciło swą niepodległość.

Dnia 13 października 1847 roku wyruszył z Krakowa „*Pierwszy parowiec krakowski ze znacznym ciągiem wagonów pojazdowych i transportowych*”. W ten sposób zapoczątkowano erę komunikacji kolejowej w Krakowie. Pierwsza linia kolei żelaznej, licząca 65 km łącząca Kraków z Mysłowicami (które w tym czasie znajdowały się pod zaborem pruskim), przebiegała przez Krzeszowice, Trzebinę i Szczakową. Osiągnięcie Mysłowic pozwalało na kontynuowanie podróży koleją do Wrocławia, a stamtąd dalej do Berlina, który był połączony liniami kolejowymi z szeregiem metropolii Europy zachodniej. Bardziej jeszcze istotne ze względów politycznych i wynikającego stąd podporządkowania administracyjno-rządowego, było połączenie kolejowe Krakowa z Wiedniem. Trasa z Krakowa począwszy od Mysłowic przez Koźle, Racibórz do Bogumina, biegła tranzytem przez Prusy, a dalej już przez

Austrię do Wiednia. W kilka lat potem tranzyt przez Prusy skrócono kierując linię kolejową z Mysłowic przez Katowice, Rybnik, Racibórz do Bogumina. Ale i to rozwiązanie nie mogło w pełni zadowalać, bowiem wciąż uzależniało Austrię od korzystania z przejazdu przez Prusy, z którymi nie zawsze miała najlepsze stosunki polityczne. Ostatecznie Austria zdecydowała się na budowę linii kolejowej, przebiegającej wyłącznie przez jej terytorium i zamierzenie to zrealizowała 1 sierpnia 1856 r. kończąc budowę trasy biegnącej z Trzebini przez Oświęcim — Dzierżycę do Bogumina.

Pod koniec pierwszej połowy XIX wieku, 15 kwietnia 1848 r. Kraków uzyskał kolejowe połączenie z Warszawą. Stało się to możliwe dzięki zakończeniu budowy Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej na terenie Królestwa Polskiego i połączenie tym samym Warszawy z Mysłowicami. I tym razem część trasy przebiegała tranzytem przez terytorium pruskie, co narażało podróżnych na dwukrotne przekroczenie granic: austriacko-pruskiej i pruskiej z Królestwem Polskim. Aby ten kłopotliwy stan rzeczy zmienić już 1848 r. zakończono budowę odcinka linii kolejowej biegnącej ze Szczakowej przez Maczki do granicy Królestwa Polskiego co pozwoliło nie tylko ominąć terytorium Prus, ale także skrócić samą trasę. Linia kolejowa Szczakowa — Granica została oddana dla ruchu osobowego 1 kwietnia 1848 roku.

Przedstawiony powyżej rozwój kolejnictwa na ziemiach polskich w pierwszej połowie XIX wieku, ze szczególnym uwzględnieniem Krakowa, miał istotne, wręcz rewolucyjne znaczenie dla poczty i jej dalszego rozwoju. Ówczesna poczta, o czym się często zapomina, to nie tylko ekspedycja listów, pieniędzy i innego rodzaju przesyłek, ale także nie mniej istotne zadanie, a mianowicie przewożenie ludzi.

Dyliżanse pocztowe z racji ograniczonej siły pociągowej zaprzęgów konnych, a więc i małej ilości miejsc mogły przewozić niewielu podróżnych. I tak dla pełniejszego uzmysłowienia sobie tego stanu rzeczy warto przypomnieć, że do Lwowa dyliżans zabierał 8 osób dziennie, a do Wadowic, Andrychowa i Bielska gdzie nie kursował dyliżans, a jedynie poczta wozowa (towarowa) przewożono tylko 1 osobę. Z tego też względu poczta w zakresie przewozu pasażerów nie konkurowała z koleją, która dokonywała przewozów szybciej, wygodniej, a także taniej z racji dużej ilości podróżnych korzystających z jej usług. Rozwój kolejnictwa nie następował jednak nagle, toteż wszędzie tam, gdzie jeszcze nie kursowały pociągi nadal przemierzały trakty pocztowe, konne dyliżanse. Ostatecznie jednak dynamiczny rozwój techniki w drugiej połowie XIX w. spowodował, że znaczna część kontynentu europejskiego, w tym także znajdująca się pod zaborami Polska, została poprzecinana traktami „żelaznych dróg”. Kolej odbierając pocztę transport osobowy, stworzyła jej jednocześnie w zamian olbrzymie możliwości w zakresie szybszego i tańszego przewozu ekspediowanych przez nią przesyłek. Pionierską współpracę z koleją zapoczątkował „C.K. Austriacki — Główny Poczta Amt w Krakowie”. Do końca 1849 r. brak jest danych, które pozwoliłyby odtworzyć z całą dokładnością procedurę przekazywania i odbierania przesyłek przewożonych dla poczty koleją, choć takowa z całą pewnością istniała.

W 1850 r. problem ten został w Austrii uregulowany centralnie poprzez utworzenie „*Jeżdżących urzędów pocztowych*” — *Fahrendes Postamt*.

W całym Cesarstwie Austriackim w latach od 1850 do 1865 r. na wszystkich liniach kolejowych kursowało 13 takich urzędów, z których każdy posiadał swój numer nadawany mu zgodnie z kolejnością rozpoczęcia funkcjonowania. Pierwsze w historii poczty austriackiej „*Jeżdżące urzędy pocztowe*” nr 1 i nr 2 zostały z dniem 1 sierpnia 1850 r. skierowane na

trasę Wiedeń–Kraków, Kraków–Wiedeń. Oczywiście, wymienione poczty przewoziły też przesyłki do różnych miast, przez które biegła linia kolejowa z Wiednia do Krakowa. Z czasem zaprzestano używać nazwy „*Jeżdżące urzędy pocztowe*”, a w miejsce jej przyjęła się nazwa „*Ambulansu pocztowego*” — *Post ambulance*. Wzmógł się obrót pocztowy dokonywany za pośrednictwem kolei spowodował pilną potrzebę otwarcia w Krakowie drugiego urzędu pocztowego. Zrealizowano to 25 lutego 1856 r. na dworcu kolejowym, od którego urząd przyjął nazwę „*Kraków Dworzec*” — „*Krakau Bahnhof*”.

Mimo dynamicznego rozwoju obejmującego swym zasięgiem coraz większe obszary, kolej nie zdołała jeszcze dotrzeć wszędzie tam, gdzie dotąd kursowały konne dyliżanse. W 1856 r. Główny Poczta Amt w Krakowie przekazał urzędowi pocztowemu na dworcu, kolejową ekspedycję pocztu, sam zaś nadal za pośrednictwem dyliżansów konnych utrzymywał łączność z miejscowościami, do których jeszcze kolej nie dotarła.

I tak po głównym trakcie Galicji (który stanowił zarazem ważne połączenie międzynarodowe) biegnącym z Krakowa do Lwowa, a stamtąd przez Brody do granicy z Rosją nadal kursowały konne dyliżanse. Rano do Lwowa wyjeżdżała *Mall Poczta* (szybka, pospieszna poczta osobowa) zabierając 9 osób, przesyłki pieniężne oraz niewielkie objętościowo i wagowo pakunki, wieczorem natomiast (po godz. 19⁰⁰ — po przyjeździe pociągu z Mysłowic) odjeżdżała także do Lwowa *Kurierka* zabierająca 3 osoby, przesyłki listowe, pieniądze oraz małe paczuszki. Również do Wiednia, mimo już istniejącego połączenia kolejowego z Krakowem, kursowała w latach 1852–1856 „*Poczta Wiedeńska-Wozowa*” (przede wszystkim towarowa choć zabierała 1 pasażera). Poczta ta z Krakowa dojeżdżała do miejscowości Weisskirchen (na terytorium Austrii), a następnie transportowane przez nią towary przeładowywano do pociągu kursującego na trasie Oderberg–Wiedeń. Uruchomiona w 1855 r. poczta konna z Krakowa do Cieszyna przewoziła listy do miejscowości leżących na jej szlaku względnie mających z tymi miejscowościami połączenia: do Oświęcimia, Zatora, Sucheja, Żywca, Mszany Dolnej, Jordanowa i Nowego Targu. Bez przerwy od 1847 r. prawie do końca XIX w. utrzymywany był przez pocztę austriacką trakt z Krakowa do Michałowic (granica austriacko-rosyjska), a stamtąd pocztą Królestwa Polskiego do Warszawy. Istnienie tego traktu, mimo uzyskania przez Kraków połączenia kolejowego z Warszawą, wynikało stąd, że trasa ta cieszyła się dużym powodzeniem podróżnych, którzy udawali się do miast i miasteczek na trasie Kraków–Kielce–Radom, zaś miejscowości te były znacznie oddalone od „*Warszawsko Wiedeńskiej Kolei*”. Kraków miał z Michałowicami codzienne połączenie obsługiwane w różnych okresach (w zależności od frekwencji podróżnych i ilości przewożonych przesyłek) przez kursujące po tym trakcie *Mall Poczta*, *Kariolkę* (jednoosiowy lekki wózek pocztowy — jednokonny — do przewożenia listów i małych pakunków), pocztę konną i posłańca.

W latach 70-tych ubiegłego wieku kursowała także poczta osobowa na trasie Kraków–Stary Sącz oraz Kraków–Nowy Targ. Oba trakty były czynne sezonowo do Starego Sącza w lecie (tylko w latach 1881, 1883 przez cały rok), a do Nowego Targu w zimie. Uruchomienie tych poczt było następstwem wcześniejszego odkrycia uzdrowisk podkarpaccich, a w szczególności ich leczniczych właściwości, które skłaniały ludzi do wyjazdów „do wód”. Żywo rozwijające się zainteresowania w uprawianiu turystyki i sportu zachęcały także do wyjazdów w Tatry. Uruchomienie dyliżansów na tych trasach umożliwiło też przewożenie listów, przesyłek pieniężnych i małych pakunków. W latach 70-tych ubiegłego wieku zaistniała potrzeba uruchomienia traktu pocztowego

wego na trasie Kraków–Wadowice. Na trasie tej kursowała poczta osobowa przewożąca zarazem przesyłki pocztowe. Rozwój i aktywizacja gospodarcza podkrakowskich miasteczek i wsi spowodowały, że Główny Poczta Amt w Krakowie zdecydował się uruchomić w latach 70-tych XIX w. pocztę posłańczo-wozową przewożącą wyłącznie listy i przesyłki pieniężne na trasie Kraków–Liszki–Czernichów, a następnie, poczynawszy od 1881 r., trasę tę przedłużono do Przegini. W miejsce kursującej na trakcie Cieszyńskim poczty, (która z czasem uległa lik-

widacji), otwarto nowy trakt pocztowy łączący Kraków z Oświęcimiem przez Skawinę, Brzeźnicę i Zator. Trakt ten był obsługiwany przez pocztę posłańczo-wozową przewożącą listy i pieniądze. Wreszcie w 1891 r. w związku z koniecznością zapewnienia łączności między Głównym Urzędem Pocztowym i Telegraficznym w Krakowie, a nowo otwartymi w Zwierzyńcu i Łobzowie urzędami pocztowymi postanowiono, że te wciąż jeszcze odległe od Krakowa miejscowości będzie obsługiwała poczta posłańczo-wozowa.

PIERWSZE ZNACZKI W KRAKOWIE

Dnia 1 czerwca 1850 r. Austria wprowadziła do obiegu po raz pierwszy na ziemiach znajdujących się pod jej panowaniem, a więc także i w Krakowie, nie znane wcześniej nikomu znaczki pocztowe. Pierwsze znaczki austriackie wydano równocześnie w pięciu różnych nominatach, aby mogły sprostac opłatom ustanowionym dla różnego rodzaju przesyłek. Zamieszczone poniżej zarządzenie pocztowe (w dosłownym brzmieniu) pozwala uzmysłowić sobie jakiego rodzaju przesyłki poczta przyjmowała do ekspedycji i jakie za nie pobierała opłaty.

„Z dniem 1 czerwca br. wchodzi w wykonanie nowy system taks listowych z przymusowym frankowaniem”. Od dnia tego poczynawszy „wszystkie przesyłki poczty listowej w kraju oddane i ku oddaniu w kraju przeznaczone, mają być frankowane. Frankowanie, równie jak opłata należności rekomendacyjnej odbywa się za pomocą znaczków listowych czyli marków. Znaczki te wartości 1, 2, 3, 6, i 9 krajcarów, a mianowicie 1 krajcarowe żółte, 2 krajcarowe czarne, 3 krajcarowe pasowe, 6 krajcarowe czerwono-białe, 9 krajcarowe niebieskie sprzedawane będą we wszystkich urzędach pocztowych. Oddawca przesyłki listowej winien przyklepić na stronie adresu u górnego brzegu listu znaczki, lub tyle znaczków, ile potrzeba aby ich wartością zrównać należność od frankowania przypadającą z taryfy wedle odległości i wagi. Należność od rekomendacji płaci oddający przyklepieniem znaczka wartości 6 krajcarów na stronie pieczętki listu. Za retour-recepisse płaci się takse jak za list pojedynczy.

Taksa od portoryów za list pojedynczy (aż do 1 łuta wagi włącznie) wynosi:

- a) w samym okręgu urzędu pocztowego gdzie list został oddany . . . . . 2 kr.
- b) w odległości aż do 10 mil włącznie . . . . . 3 kr.
- c) — — — nad 10 mil aż do 20 . . . . . 6 kr.
- d) — — — nad 20 mil . . . . . 9 kr.

Od listów ważących więcej jak 1 łut aż do 2 łutów włącznie, pobiera się podwójnie, od ważących nad 2 aż do 3 łutów, potrójne portoryum listu pojedynczego i tak dalej. Postanowienia względem listów w ścisłym tego słowa znaczeniu, tyczy się także wszystkich innych przedmiotów, które się w pakietach listowych przesyła, jakoto, pism, druków, wzorków itp. Za przesyłki z opaską na krzyż (Kreuzband) jeśli takowe oprócz adresu, daty i podpisu nie zawierają nic pisanego, opłacać należy przy oddaniu bez różnicy odległości, jednostajną takse 1 krajcara. Za próbki towarów i wzory, które w takim pakunku oddane są na pocztę, iż łatwo poznać można, że te pakunki nic innego w sobie nie zawierają, przypada od każdych 2 łutów pojedyncze portoryum listowe. Do tych przesyłek próbek towarów i wzorów można, jeżeli powyższe zniżenie ma być zastosowane dołączyć pojedynczy list, który ku oznaczeniu taksy ma być ważony wraz z próbą lub wzorem. Wszakże przesyłki tego rodzaju tyle jedynie uważane będą za przesyłki poczty listowej o ile 16 łutów wagi nie przechodzą.

Podania kwestyonujące (Questiones), czyli podania z zapytaniem podpadają opłacie z góry w ilości taksy od pojedynczego listu. Można jednak żądać wolnego od opłaty przesłania pisma kwestyonującego:

a) jeżeli oddawca przedłoży urzędowi pocztowemu list adresata, według którego tenże zarekomendowaną przesyłkę jeszcze nie otrzymał był o tym czasie, o którym przy regularnym biegu poczty otrzymać ją był powinien.

b) jeżeli zapłacony retour-recepis po upływie należytego czasu jeszcze nie nadszedł z powrotem. W wątpliwych przypadkach mogą strony w urzędach pocztowych pytać o właściwą takse, a urzędnicy pocztowi mają za pieniężną opłatą wartości należytych znaczków, przyklepić je na przesyłkach.

Znajdujące się w skrzynkach listowych przesyłki, które albo wcale nieopatrzono są znaczkami, albo których znaczki niedostateczne są do zupełnego zafrankowania, odsyła się wprawdzie bez zwłoki, jednak obowiązany jest adresat zapłacić brakującą ilość jako portoryum i oprócz tego pomnażającą się w stosunku wagi tekse dodatkową w ilości 3 krajcarów od pojedynczego listu.

Jeżeli w skrzynkę listową włożono bez znaczka lub z znaczkiem niedostatecznym, taką przesyłkę pocztową, dla której postanowione jest zniżone portoryum (*5), wtedy przesyłka ta traci zniżenie opłaty pocztowej i podlega temu samemu portoryum co list nienależycie albo wcale niefrankowany.

Do rekomendowania nie przyjmują się wcale przesyłki, które nie są należycie frankowane.

Uchwały władz uwolnionych od opłaty listowej, przesłane do adresatów tej opłacie podlegających, podlegają należytej takse bez dodatku.

Urzędy pocztowe wyciskają na znaczkach oddanych przesyłek w części swój zwykły stempel pocztowy. Przesyłki ze znaczkami mającymi znaki dawniejszego użycia, uważane są za niefrankowane.

Falszowanie znaczków listowych, zarówno jest uważane za fałszowanie papieru stemplowego.

Co do komunikacji poczty listowej z zagranicą, zostają pod względem taksy i progresy wagi tymczasowo dotychczasowo przynależne postanowienia; i w tem względzie zatrzymuje się tymczasowo tak frankowanie za pomocą opłaty w gotówce, jako też wybór między frankowaniem a niefrankowaniem.

Za doręczenia przesyłek poczty listowej w miejscach pocztowych, gdzie listonosze nie są płatni od państwa należy płacić 1/2 krajcara m.k. od sztuki.

Jeżeli urząd pocztowy na żądanie adresata przechowywa przesyłki aż do odebrania w osobno ku temu przeznaczonemu miejscu, wtedy należytość (Fachgebühr) opłaca się 1 krajcar m.k. od sztuki.

Przesyłki należy wkładać w skrzynki listowe; jeżeli zaś mają być rekomenderowane, wtedy je należy doręczyć urzędnikom pocztowym, którym się w razie żądania retour-recepissu należytość za to płaci w gotowych pieniądzech.

POCZTA GŁÓWNA W KRAKOWIE — KRAKÓW 1

HAUPT POSTAMT — KRAKAU 1

(POCZTAMT GŁÓWNY C.K. AUSTRIACKI W KRAKOWIE)

Z chwilą włączenia Wolnego Miasta Krakowa do Austrii w 1846 r. poczta austriacka w Krakowie mająca swą siedzibę przy ul. Franciszkańskiej nr 221 (obecnie Plac Wszystkich Św. 2) posiadała status erarialnej (urząd obsadzony urzędnikami) składnicy pocztowej (Aerarial Briefsammlung in Krakau). W tym też roku 14 grudnia nadworny komisarz Austrii hrabia Maurycy Deym wydał zarządzenie, mocą którego z dniem 16 grudnia 1846 r. ustanowiono w Krakowie stację pocztową. W miejsce dotychczasowej składnicy pocztowej utworzono w Krakowie w 1847 r. Inspektorat Poczty, przenosząc go jednocześnie z ul. Franciszkańskiej do „*Domu Rządowego na Stradomiu*”. Inspektorat pocztowy w Krakowie rozpoczął swą działalność od przejmowania obowiązków i zakresu działania Inspektoratu Poczty w Podgórzu. Do Krakowa przeniesiono z Podgórza Inspektora Józefa Gromadzkiego oraz pocztmistrza Jana Koye jako, że po zaadaptowaniu pomieszczeń przeznaczonych w Krakowie na pocztalnię (stacja na której dokonywano przepręgu koni zmęczonych na wypoczęcie, smarowanie osi wozów, a także o ile to przewidywał „rozkład jazdy”, krótki odpoczynek na posilek) nastąpiła także zmiana trasy dyliżansów, które od tej pory zamiast w Podgórzu zatrzymywały się w Krakowie. Przeniesienie inspektora J. Gromadzkiego miało widocznie charakter tymczasowy, bowiem już w 1849 r. zastąpił go inspektor Andrzej Kasprzycki, ten zaś z kolei w 1851 r. przekazał swe stanowisko Michałowi Maciołkowi, byłemu naczelnikowi Austriackiej Składnicy Poczty w Wolnym Mieście Krakowie. Po Michale Maciołku, który pełnił swe stanowisko na randze zarządcy Głównego Urzędu Poczty w Krakowie (1851–1859) kolejnymi naczelnikami tego urzędu byli: zarządca August Kobsin (1860–1871), zarządca (od 1874 nadzorca) Franciszek Nitecki (1872–1883), nadzorca (od 1894 dyrektor), Aleksander Dawidowski (1884–1900), dyrektor Marian Biliński (1901–1911), oraz dyrektor Stanisław Hickiewicz (od 1912). Na stanowisku pocztmistrza nastąpiła w latach 1858–1860 zmiana (dokładna data nie jest znana), w rezultacie której obowiązki po pocztmistrzu J. Koyi przejął J. Grunzweig i pełnił je do 1883 r. W 1858 r. Główny Urząd Poczty zostaje przeniesiony na ul. Grodzką do domu dra Brerkowskiego (Począwszy od 1887 r. jako adres poczty wymienia się ulicę Grodzką Nr 60 — Dom Gminy Ewangelickiej). U progu XX wieku, w 1889 r. ukończono budowę gmachu Głównej Poczty w Krakowie przy ul. Wielopole 1 i tam też do dziś ma ona swą siedzibę.

Począwszy od lat pięćdziesiątych XIX wieku wzrasta znaczenie i zakres działalności poczty w Krakowie, co decyduje o podniesieniu jej dotychczasowej rangi z Inspektoratu do wyższego stopnia Urzędu Poczty, a następnie do Głównego Urzędu Poczty w Krakowie (Haupt Post Amt im Krakau). Przy tej okazji warto wspomnieć o znamiennej, choć wcale nieprzypadkowej, ewolucji potocznego określenia nazwy poczty w Krakowie: „*Urząd pocztowy w Krakowie*”, „*Urząd pocztowy w mieście*”, „*Urząd pocztowy Kraków Miasto*” (wg „*Kalendarza Krakowskiego*” Czecha wychodzącego od 1832 r. do 1917). To ostatnie określenie „*Kraków Miasto*” było nawet oficjalnie używane na stemple polecenia, a potem także na nalepce polecenia.

Potrzeba indywidualnego określenia urzędu pocztowego wynika nie tylko z faktu, że w Krakowie istniał od 1856 r. drugi urząd na dworcu kolejowym ale także z tej racji, że Stradom, Piasek, Kleparz i Kazimierz wraz z postępującą rozbudową zaczęły się coraz bardziej zespalać w jeden organizm z miastem.

W roku 1896 urzędy pocztowe funkcjonujące w granicach miasta Krakowa zostały objęte numeracją. CK Główny Urząd Poczty-Telegraficzny jako najwyższy rangą oraz najstarszy austriacki urząd pocztowy w Krakowie otrzymał nr 1.

Na przestrzeni ponad półwiecza poczta podejmowała starania w kierunku usprawnienia i unowocześnienia swej działalności. Rozpoczęte z końcem pierwszej połowy XIX wieku instalowanie skrzynek pocztowych było dużym udogodnieniem w szczególności zaś od czasu kiedy ukazały się pierwsze znaczki pocztowe. Używając ówczesnego słownictwa: „*Listy zaopatrzone markami mogą być wrzucone do skrzynki listowej*” i tak właśnie zrodziła się nowa forma kontaktu z pocztą. Pierwsza skrzynka listowa w Krakowie została zainstalowana w 1847 r. w Rynku Głównym. W następnych latach skrzynek listowych w Krakowie wciąż przybywało i w roku 1878 było ich już 18-cie, a w roku 1895 — 25.

Podobnie jak kolej, jeśli chodzi o ekspediovanie przesyłek pocztowych, tak również telegraf umożliwiał natychmiastową łączność i przekazywanie w ten sposób wiadomości, dokonał olbrzymiego przełomu w dotychczasowym funkcjonowaniu poczty. Pierwsza stacja telegraficzna w Krakowie z przeznaczeniem do publicznego użytku została uruchomiona w 1861 r.

Główna Stacja Telegraficzna w Krakowie (Telegraphen — Hauptstation in Krakau) bo taka była jej ranga, była zlokalizowana przy ulicy Kanoniczej 129. (obecnie „*Dom pod Telegrafem*”, ul. Kanonicza 17) Pierwszym naczelnikiem Stacji był Józef Braithut, a po nim stanowisko to pełnili J.C. Tischler (1865–1872), K. Muller (1873–1886), H. Pezel (1887–1889). W 1865 roku Główna Stacja Telegraficzna została przeniesiona do nowego lokalu przy ulicy Stolarskiej nr 46. (obecnie ul. Stolarska 13). Główna Stacja Telegraficzna w Krakowie w 1887 r. traci swą samodzielność i od tej pory jako oddział zostaje podporządkowana poczcie, z tą też chwilą oficjalnie obowiązująca nazwa poczty brzmi „*CK Urząd Poczty i Telegraficzny w Krakowie*”.

Przy okazji omawiania funkcjonowania telegrafu warto wspomnieć, że przez pewien czas treść nadawanych telegramów była do pewnego stopnia poddawana cenzurze, a określony przepis stanowiący o tym mówił: „*...,prywatna korespondencja, której treść przeciwstawiałaby się bezpieczeństwu państwa, ustawom krajowym, publicznemu porządkowi lub obyczajowości jest wykluczona*”.

W ciągu 68 lat jakie upłynęły od ukazania się pierwszego znaczka w Krakowie w 1850 r. a 1918 rokiem kiedy Kraków wyzwolił się spod panowania austriackiego, „*Główny Pocztaamt w Krakowie*” (późniejszy Główny Urząd Poczty-Telegraficzny — Kraków 1) używał różnego rodzaju rekwiizytów niezbędnych do świadczenia usług pocztowych.

Zamieszczone poniżej ilustracje przedstawiają wszystkie do tej chwili znane datowniki, stemple polecenia, stemple dodatkowe, pieczęcie tuszowe oraz nalepki polecenia.

W tym miejscu należy wyjaśnić, że zawarte w niniejszym opracowaniu reprodukcje skopiowano (przeważnie) z oryginalnych datowników, stempli i pieczęci odbitych na przesyłkach, przy czym część kopiowanych obiektów była niestety słabo widoczna bądź wykonana już mocno zużytymi (zdeformowanymi) stempłownicami.

Z przytoczonych względów przedstawione reprodukcje mają jedynie charakter ogólnie poglądowy i jako takie nie mogą w pełni służyć do celów porównawczych (ekspertyz).

Wszystkie zawarte w niniejszym opracowaniu reprodukcje są pomniejszone w stosunku do faktycznej wielkości o ok. 30%.

STEMPEL WYKONANY
PRAWDOPODOBNIEM W
DWÓCH EGZEMPLARZACH
WYKAZUJE NIEZNACZNE
ROZNICE RYSUNKOW

WYSTĘPUJE PRAWIE WY-
ŁĄCZNIE JAKO STEMPEL
ODBIORCY

DATOWNIK POSIADAŁ NASTE-
PUJĄCE OZNACZENIA EKSPEDY-
CYJ 1E, 2E, 3E
ODLEGŁOŚĆ MIĘDZY CYFRĄ
A LITERĄ "E" WYNOŚI 7 MM

WYKONANY W TRZECZ EGZEM-
PLARZACH ROŻNIACYCH SIE
WZGLEDNIE SIEBIE KSZTAŁTEM
I WIELKOŚCIĄ LITER ORAZ OD-
DALENIEM OD OTOKU STEMPŁA

DATOWNIK POSIADAŁ NASTE-
PUJĄCE OZNACZENIA EKSPEDY-
CYJ 1E, 2E, 3E
ODLEGŁOŚĆ MIĘDZY CYFRĄ
A LITERĄ "E" WYNOŚI 5 MM

DATOWNIK POSIADAŁ NASTE-
PUJĄCE OZNACZENIA EKSPEDY-
CYJ 1E, 2E, 3E, 4E

DATOWNIK POSIADAŁ NASTE-
PUJĄCE OZNACZENIA EKSPEDY-
CYJ 1E, 2E, 3E, 4E

DATOWNIK POSIADAŁ NASTE-
PUJĄCE OZNACZENIA EKSPEDY-
CYJ 1E, 2E, 3E
MIĘDZY CYFRĄ A LITERĄ "E"
WYSTĘPUJE KRESKA

DATOWNIKI KOLISTE PODWÓJNE

OZNACZENIE GODZI-
NY EKSPEDYCYJ
CYFRĄ RZYMSKĄ

DWUKROTNIE PO-
DANY WYROŻNIK

DATOWNIKI TEGO TYPU
POSIADAŁY NASTĘPUJĄ-
CE WYROŻNIKI:
a, b, f, h, m, t, Tb

WYROŻNIK PODA-
NY POD DATA

DATOWNIKI TEGO TYPU
POSIADAŁY NASTĘPUJĄ-
CE WYROŻNIKI:
b, c, d, 1a, 1b, 1c, 2a, 2b
2c, 2d, 2f, 2g, 2i, 3a, 3b
3d, 3c, 3e, 3i, 4e, 4d, 5b
7a, 7b, 7c, 8a, 8b, 8c, 8d
8e, 8f

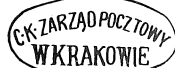
MECHANICZNY STEMPEL-WIRNIKOWY

STEMPLE OKOLICZNOŚCIOWE
STOSOWANE PRZEZ URZĄD
POCZTOWY KRAKOW 1

STEMPELEK NUMEROWY
POCZTY STOSOWANY NA
PRZEKAZACH.-IX OZNA-
CZA GALICJĘ, CYFRA
ARABSKA NUMER POCZTY

PIECZECIE FIRMOWE
STOSOWANE NA PRZE-
SYŁKACH SŁUŻBOWYCH

KRAKAU
12. DEC.

WYSTĘPUJE PRAWIE WY-
ŁĄCZNIE NA PRZESYŁ-
KACH PIENIĘŻNYCH

DATOWNIK STOSOWANY NA
PRZEKAZACH PIENIĘŻNYCH
(służył do jednoczesnego
kasowania większej ilości
naklejonych znaczków)

STEMPELEK DO OZNA-
CZANIA ZWROTU PRZE-
SYŁKI DO NADAWCY

LAUT ANGABE

STEMPELEK "W BRZMIENIU OSWIADCZENIA"
STOSOWANO NA PRZESYŁKACH PIENIĘŻNYCH
DOT. DEKLAROWANEJ KWOTY W KOPERCIE

CRACAU

KRAKAU

Krakau

WYSTĘPUJĄ PRAWIE WY-
ŁĄCZNIE NA RECYPISACH
PRZESYŁEK POLECONYCH

STEMPLE POLECENIA

RECOM

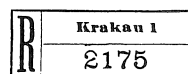
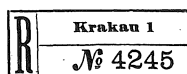
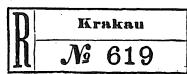
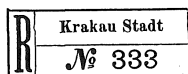
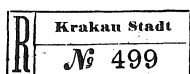

R^{Nr}

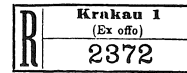
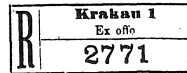
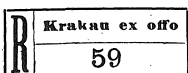

PIECZECIE STACJI TELEGRAFICZNEJ

NALEPKI POLECENIA

NALEPKI POLECENIA DLA PRZESYŁEK URZEDOWYCH

NALEPKA Z USUNIĘTYM "N^o"
CYFRA W CZĘŚCI ŚRODKOWEJ

U PROGU NOWOCZESNOŚCI — POCZTA LOTNICZA W KRAKOWIE

Pierwsza wojna światowa przyspieszyła konstruowanie nowych i adaptację istniejących już prototypów „*latających machin*” do celów wojskowych. Wobec nieskuteczności podejmowanych uprzednio prób utrzymywania łączności za pomocą balonów, Austriacy, w czasie oblężenia ich armii przez Rosjan w Przemyślu, postanowili wykorzystać do tego celu „aeroplany”.

Wojskowe loty z Przemyśla wprowadzić nie były pocztowymi ale poza zadaniami militarnymi spełniały bardzo ważną rolę przewożąc w ramach poczty polowej korespondencję żołnierzy zamkniętych w oblężonym Przemyślu. W okresie od 6.10.1914 r. do 22.03.1915 r. odbyło się 13 lotów z twierdzy Przemyśl z czego loty: drugi z 23 listopada, trzeci i czwarty z 26 grudnia 1914 r. i ósmy z 7 lutego 1915 r. zakończyły się lądowaniem i dostarczeniem tą drogą poczty polowej do Krakowa. Pierwsze przesyłki pocztowe dostarczone drogą lotniczą do Krakowa stanowiły zapowiedź mającej niebawem powstać w Krakowie poczty lotniczej.

Pod koniec I wojny światowej 31 marca 1918 r. Kraków jako jedno z pierwszych miast na świecie (objęte oficjalną cywilną działalnością poczty lotniczej), został połączony linią lotniczą z Wiedniem i Lwowem, a w okresie późniejszym zyskał połączenie przez Wiedeń z Budapesztem. Rozpoczęcie i zakończenie kursowania samolotów przewożących austriacką pocztę lotniczą do i z Krakowa nastąpiło w następujących terminach:

Linia Wiedeń-Kraków	Pierwszy lot 31.03.1918	Ostatni lot 8.10.1918
Linia Kraków-Wiedeń	— ” — 1.04.1918	— ” — 7.10.1918
Linia Kraków-Lwów	— ” — 31.03.1918	— ” — 8.10.1918
Linia Lwów-Kraków	— ” — 1.04.1918	— ” — 9.10.1918

Ostatnie loty ze Lwowa przez Kraków do Wiednia odbywały się tylko częściowo drogą lotniczą do Krakowa, skąd następnie były ekspediowane koleją. Przesyłki nadchodzące do i wysyłane z Krakowa opłacone pierwszymi znaczkami lotniczymi Austrii, otrzymywały specjalny stempel pocztowy z określeniem „*poczta lotnicza*” w języku niemieckim i polskim.

Fliegerpost Przemyśl
1915

DATOWNIK POCZTY LOTNICZEJ
STOSOWANY PRZEZ URZĄD
POCZTOWY KRAKÓW 1

KRAKÓW DWORZEC — KRAKÓW 2

W 10 lat bez mała od chwili kiedy z Krakowa do Mysłowic wyruszył pierwszy pociąg, 25 lutego 1856 r., otwarto urząd pocztowy na dworcu kolejowym w Krakowie. Do tej pory kolejową ekspedycją poczty zajmował się Główny Pocztaamt w Krakowie gromadząc w tym względzie bogate doświadczenie. W nowo tworzonej urzędzie pocztowym, niewątpliwie brano ten fakt pod uwagę przy obsadzaniu stanowisk i do pracy kierowano pracowników którzy dotychczas byli zatrudniani bezpośrednio przy ekspediovaniu poczty koleją. Dworcowy urząd pocztowy nie od razu stał się organizacyjnie i personalnie samodzielnym urzędem, a o jego odrębności decydowała jedynie specyfika działania oraz, co jest związane z koniecznością dokumentowania obiegu pocztowego, własny datownik pocztowy (spotykany na pierwszych znaczkach austriackich).

W początkowym okresie obsada personalna, łącznie z kierownictwem dworcowego urzędu, była ujęta w schemacie stanowisk Głównego Pocztamtu Krakowa. Pierwszym naczelnikiem, któremu oficjalnie powierzono odpowiedzialność za funkcjonowanie poczty na dworcu kolejowym był kontroler Karol Korb. W hierarchii władz pocztowych w Krakowie zajmował on miejsce bezpośrednio po naczelniku Głównego Pocztamtu. W 1869 r. obowiązki po Karolu Korbie przejął kontroler Franciszek Günther. W ramach dokonującej się reorganizacji poczty w Krakowie w 1875 r. urząd pocztowy na dworcu kolejowym uzyskał pełną samodzielność jako urząd erarialny, a jego pierwszym naczelnikiem został nadkontroler Franciszek Astleithner. W następnych latach stanowisko naczelnika urzędu pocztowego na dworcu kolejowym w Krakowie pełnili kolejno: nadkontroler Izidor Lenczowski (1879–1885), nadkontroler Jan Fürbeck (1885–1895), nadzarządca Edward Engl (1895–1904), nadzarządca Adolf Baumgarten (1904–1906), dyrektor Leopold Korytowski (1906–1918). Ranga dworcowego urzędu pocztowego w Krakowie wzrastała równolegle z nowo powstającymi liniami kolejowymi łączącymi Kraków z odległymi miejscowościami. Na najdłuższej linii kolejowej

w Cesarstwie Austriackim biegnącej z Wiednia do Krakowa poczta austriacka w 1850 r. uruchomiła „*Jeżdżące urzędy pocztowe*” (Fahrendespostämter). Nadane im dwa pierwsze numery, w pewnym stopniu symbolizują fakt, zapoczątkowania instytucji ambulansów na linii kolejowej biegnącej do Krakowa. Od 1850 roku na trasie łączącej Kraków z Wiedniem kursowały następujące ambulanse:

ambulans Nr 1	od 1 VIII 1850 do 1918
— ” — Nr 2	od 1 VIII 1850 do 1918
— ” — Nr 3	od 20 V 1884 do 1 X 1886
— ” — Nr 6	od 1 X 1886 do 1918
— ” — Nr 7	od 1 X 1886 do 1918
— ” — Nr 5	od 18 IV 1900 do 1918
— ” — Nr 202	od 25 V 1900 do 1918
— ” — Nr 203	od 25 V 1900 do 1918

W 1856 r. Kraków otrzymał połączenie z Bochnią, która już uprzednio posiadała wybudowaną linię kolejową do Dębicy, w rezultacie czego z dniem 20 lutego 1856 r. dokonano otwarcia linii kolejowej Kraków–Dębica. Od tej linii 26 stycznia 1857 r. przeprowadzono odgałęzienie do Wieliczki, a 16 września 1858 r. odgałęzienie z Podłęża do Niepołomic. Ówczesna sytuacja polityczna i wynikające stąd względy strategiczno-wojskowe skłoniły Austrię do pośpiesznej budowy linii kolejowej do Lwowa, a stamtąd dalej, do granicy rosyjskiej w Brodach. Na trasie do Lwowa Kraków uzyskiwał połączenia kolejowe z następującymi miejscowościami:

Rzeszów	15 XI 1858
Przeworsk	15 XI 1859
Przemyśl	4 XI 1860
Lwów	4 XI 1861

Zorganizowanie ekspedycji poczty koleją na trasie z Krakowa do Lwowa i do miejscowości leżących na wschodnich rubieżach Galicji, wymagało pewnego czasu, co można wnioskować z faktu, że pierwszy ambulans nr 23 do Lwowa wyruszył z Krakowa dopiero 1.02.1872 r. Od tego dnia do

końca XIX w. następujące ambulanse pocztowe obsługiwały trasę Kraków–Lwów, Lwów–Kraków:

ambulans 23	od 1 II 1872	do 30 IV 1883
— " — 24	od 1 II 1872	do 1 V 1882
— " — 52	od 1 V 1883	do 1918
— " — 51	od 1 VI 1883	do 1918
— " — 91	od 1 V 1892	do 1 V 1899
— " — 92	od 1 V 1893	do 1 V 1899
— " — 497	od 1 II 1898	do 30 IV 1899
— " — 498	od 1 II 1898	do 1 V 1899
— " — 93	od 27 VII 1900	do 1918
— " — 94	po 1900 (dokładna data nie znana — znany datownik ambulansu z 07. 1907).	

Ambulans 498 skierowany z dniem 1.05.1899 na trasę do Tarnopola powrócił na swą poprzednią trasę Kraków–Lwów. O powyższym świadczą datowniki z dnia 9.09.1911 r., 05.1912 r. znajdujące się na przesyłkach ekspediovanych tym ambulansem.

W latach 1862–1884 trwa intensywna rozbudowa komunikacji kolejowej na wschodzie Galicji i w Bukowinie co umożliwia Krakowowi uzyskanie nowych bezpośrednich połączeń z Podwoleczyskami, Zagórzem, Tarnopolem, Iżkanami. Począwszy od 1882 r. niektóre ambulanse, do tej pory kursujące tylko do Lwowa przedłużyły swą trasę do Podwoleczysk. W okresie od 1882 r. następujące ambulanse podjęły kursy na trasie łączącej Kraków z Podwoleczyskami:

ambulans 24	od 1 V 1882	do 1 V 1883
— " — 53	od 1 V 1883	do 1 VI 1888
— " — 92	od 1 V 1899	
— " — 93	od 1 V 1899	do 27 VII 1900

Z dniem 15.07.1889 r. zapoczątkował kursowanie na trasie łączącej Kraków–Zagórze ambulans Nr 59. Ten sam ambulans od 1.05.1892 r. podjął kursy do Przemyśla, a od 1.02.1898 r. powrócił na swą poprzednią trasę z Krakowa do Zagórze.

Z dniem 1.05.1899 r. rozpoczęły kursowanie na trasach:

Kraków — Iżkany, ambulans Nr 91
Kraków — Tarnopol, ambulans Nr 498

Jak już uprzednio wspomniano z przesyłek pocztowych ekspediovanych ambulansem Nr 498 wynika, że powrócił on na swą poprzednią trasę Kraków–Lwów.

Południowo-zachodnia Galicja, a szczególnie rejon Podhala i Podbeskidzia nowosądeckiego, należały do słabo rozwiniętych ekonomicznie, co przy bardzo trudnych warunkach terenowych (górzyste okolice) nie sprzyjało budowie kolei. Pierwsza zbudowana na tym terenie kolej Tarnawsko-Leluchowska została oddana do użytku 18 sierpnia 1876 r. Z Tarnowa linia biegła do Nowego Sącza (stolicy regionu), a następnie przez Rytro, Muszynę do granicy węgierskiej. Pod koniec XIX wieku zaczęły kursować z Krakowa do Nowego Sącza pociągi w składzie których jeździły następujące ambulanse:

Nr 507	od 1 II 1898	do 1 V 1899
Nr 60	od 1 V 1898	do 29 V 1899
Nr 538	od 1 V 1899	

W latach osiemdziesiątych XIX wieku Kraków był już dużym węzłem komunikacji kolejowej. Wobec wzmożonego ruchu pociągów zaszła pilna potrzeba odciążenia Dworca Głównego. Podejmując działania w tym kierunku postanowiono, że niektóre pociągi zdążające w kierunku południowym będą rozpoczynały swój bieg ze stacji w Płaszowie. W takiej właśnie sytuacji doszło do uruchomienia 1 sierpnia 1884 r.

linii kolejowej z Podgórze przez Skawinę, Spytkowice do Oświęcimia. Na tej trasie ze Skawiny do Oświęcimia od 1 lutego 1898 r. kursował ambulans nr 510, któremu prawdopodobnie od 1900 r. (dokładna data nie jest znana) przedłużono trasę do Krakowa. W tym samym najprawdopodobniej czasie na trasie z Krakowa do Oświęcimia i z powrotem kursował także ambulans 511.

Dążąc do dalszego usprawnienia ruchu komunikacyjnego w obrębie miasta zbudowano kolejową linię obwodową, która od stacji w Łobzowie biegła wałem fortecznym (obecna Aleja Trzech Wieszczów) przez Most Dębicki do Bonarki-Podgórze i końcowej stacji w Płaszowie. Jak się później okazało kolej ta nie tylko nie rozwiązała trudności komunikacyjnych lecz spowodowała poważne ograniczenia przestrzenne dla rozbudowy miasta i z tego też powodu została zlikwidowana w 1911 r. Linię obwodową obsługiwał postkonduktor, który wykonując obowiązki na rzecz poczty korzystał ze specjalnego dla tego celu stempla.

Brak połączeń komunikacyjnych z terenami leżącymi na północ od Krakowa spowodował zawiązanie się prywatnej spółki, która przystąpiła do budowy linii kolejowej z Krakowa do leżącego nad granicą rosyjską Kocmyrzowa. Otwarcie tej linii nastąpiło 14 grudnia 1899 r. Długość linii wraz z odgałęzieniami do Czyżyn i Mogiły wynosiła prawie 17 km. W okresie późniejszym linia ta jest wymieniana jako „kolej prywatna w zarządzie kolei państwowej”.

Na podstawie istniejących przesyłek pocztowych można stwierdzić, że na linii tej przewożono pocztę. Przesyłki do pociągu przyjmował najprawdopodobniej konduktor (a może awet i sam maszynista?) i on też kasował naklejone na przesyłkach znaczki pocztowe. Zastanawiające jest jednak to, że czynił to pieczęcią pociągu, która nie posiadała żadnych cech pocztowych. Można z tego wnosić, że w tym wypadku konduktor na linii Kraków–Kocmyrzów nie posiadał pełnego statusu postkonduktora.

Z końcem XIX wieku w 1898 r. kolej dotarła do Chabówki, a w następnym roku 25 października do Zakopanego. Po 1900 r. (dokładna data nie jest znana) na trasie łączącej Kraków z Zakopanem zaczyna kursować ambulans nr 539 (najwcześniejszy dotychczas znany datownik pochodzi z 08.1903 r.). Poza tym na podstawie znanych datowników na przesyłkach pocztowych ustalono istnienie ambulansów kursujących na następujących trasach:

Rzeszów–Kraków — ambulans nr 536 (datowniki: 8.10.1910; 9.09.1911) Lundenburg–Kraków — ambulans nr 450 (datownik z 08.1918).

Powyższe dane uwzględniają wyłącznie pierwsze kursy pociągów na nowo otwartych liniach kolejowych, oraz te kursy, które w swym składzie miały ambulanse. W wykazie pominięto kursy pociągów lokalnych i innych, które w swym składzie nie posiadały ambulansów i z tej racji nie są przedmiotem niniejszych rozważań.

Nie wszystkie dane, dotyczące szczególnie dat rozpoczęcia kursowania pociągów i ambulansów w XX w. udało się na razie dokładnie ustalić.

W przypadku lat 1900–1918 podane informacje są tylko fragmentaryczne oparte na dotychczas znanych datownikach ambulansów, które w tym czasie kursowały z Krakowa i do Krakowa.

Poza ambulansami pocztowymi istniała jeszcze instytucja „Postconducateur im zuge” — Pocztowy konduktor w pociągu (w tłumaczeniu dosłownym).

W zakresie jej działania było przyjmowanie od pasażerów w trakcie odbywającej się podróży przesyłek listowych i przekazywanie ich na dworcach w miejscowościach, w których

zatrzymywał się pociąg (jeżeli do tych miejscowości były adresowane) względnie dostarczanie ich do ambulansów na krzyżujących się trasach do dalszej ekspedycji w innym kierunku. Postkonduktor był pracownikiem kolejowym sprawdzającym bilety, a jego funkcja na rzecz poczty miała charakter dodatkowy (i prawdopodobnie była przez pocztę oddzielnie opłacona). Przyjmowane od pasażerów przesyłki musiały mieć naklejone znaczki, które postkonduktor kasował specjalnym stemplem zawierającym w swej treści trasę i numery pociągów, z którymi na swej trasie posiadał połączenia.

Poskonduktorzy obsługiwali następujące trasy wiodące z Krakowa i do Krakowa (dane do 1900 r.)

Kraków — Lwów (znane 2 stemple)	Lundenburg — Kraków
Kraków — Podgórze — Bonarka	Oderberg — Kraków
Kraków — Podwoleczyska	Oświęcim — Kraków
Kraków — Rzeszów	Oświęcim — Podgórze
Kraków — Tarnów	Prerau — Kraków
Kraków — Wieliczka	Trzebinia — Kraków

Kraków — Sucha — Stróża
— Tarnów

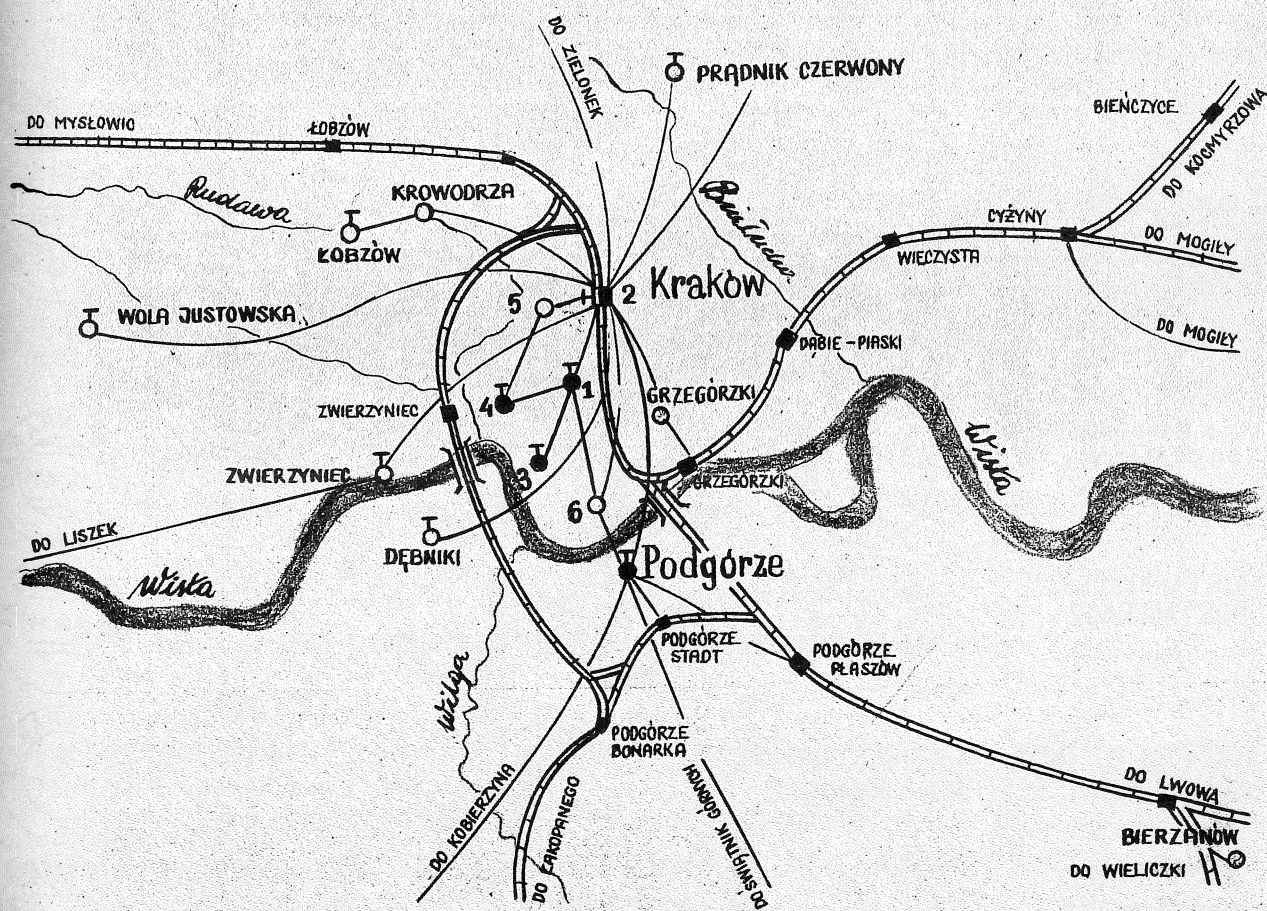
Wiedeń — Kraków
(znane 2 stemple)
Zagórz — Podgórze

W 1896 r. urzędy pocztowe w Krakowie zostały objęte numeracją.

Urząd Pocztowo-Telegraficzny Kraków Dworzec jako drugi z kolei najstarszy urząd po Głównym Poczтамcie otrzymał Nr 2. Zamieszczone reprodukcje przedstawiają wszystkie do tej chwili znane atrybuty pocztowe, które stosowano w Urzędzie Pocztowo-Telegraficznym Kraków Dworzec.

Oddzielnie przedstawiono stemple i datowniki ambulansów łączących Kraków z innymi miastami. Reprodukcyjne ich zostały odwzorowane ze stempli i datowników znajdujących się na autentycznych przesyłkach albo zostały wykonane na podstawie ustaleń zawartych w opracowaniu W. Kleina, Die postalischen Abstempelungen und andere Entwertzeichen-Ausgaben 1867, 1883 und 1890 i jako takie mają jedynie charakter ogólnopoglądowy.

URZĘDY POCZTOWE W KRAKOWIE I NA OBSZARZE PRZEDMIEŚĆ Z UWZGLĘDNIENIEM ISTNIEJĄCEJ KOMUNIKACJI W 1908 / 9 R.

URZĘDY POCZTOWE W KRAKOWIE

1 - MIASTO	KRAKÓW - 1
2 - DWORZEC	KRAKÓW - 2
3 - STRADOM	KRAKÓW - 3
4 - PIASEK	KRAKÓW - 4
5 - KLEPARZ	KRAKÓW - 5
6 - KAZINIERZ	KRAKÓW - 6

LEGENDA

—	- ERARIALNY URZĄD POCZTOWO-TELEGRAFICZNY
—	- NIEERARIALNY URZĄD POCZTOWO-TELEGRAFICZNY
—	- NIEERARIALNY URZĄD POCZTOWY
—	- ERARIALNY DWORCOWY URZĄD POCZTOWO-TELEGRAF.
■	- STACJA KOLEJOWA
—	- LINIA KOLEJOWA
—	- SYSTEM ŁĄCZNOŚCI POMIĘDZY URZĘDAMI

DATOWNIKI KOLISTE POJEDYNCZE

DATOWNIK WYKONANY W DWOCH
EGZEMPLARZACH ROZNIACYCH SIE
WZGLEDEM SIEBIE KSZTAŁTEM
LITER I USYTUOWANIEM KROPKI
PO LITERZE "H"

EKSPEDYCJA OKRE-
ŚLONA PORĄ DNIA

OZNACZENIE GODZI-
NY EKSPEDYCJI
CYFRA RZYMSKA

DATOWNIKI KOLISTE PODWOJNE

DWUKROTNIE PO-
DANY WYROŻNIK

DATOWNIK Z DWOMA
ROŻNYMI LITERAMI
WYROŻNIKA

DATOWNIKI KOLISTE PODWOJNE
POPRZECZKOWE

DATOWNIKI TEGO TYPU
POSIADAJĄ NASTĘPUJĄ-
CE WYROŻNIKI:
a, j, k, n, q, R, 2a, 2b, 3b
3c, 3e, 5a, 5b, 5g, 5f, 5k

STEMPLE POLECENIA

B.H.KRAKAU

WYSTĘPUJĄ PRAWIE WY-
ŁĄCZNIE NA RECEPISACH
PRZESYŁEK POLECENYCH

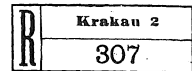
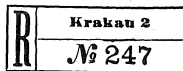
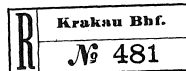
RECOM

R^{Nr}

NALEPKI POLECENIA

PIECZEC FIRMOWA STO-
SOWANA NA PRZESYŁ-
KACH SŁUŻBOWYCH

NALEPKA Z USUNIĘTYM "N°"
CYFRA PO STRONIE PRAWEJ

NALEPKA Z USUNIĘTYM "N°"
CYFRA W CZĘŚCI ŚRODKOWEJ

AMBULANSE POCZTOWE ŁĄCZĄCE KRAKOW Z INNYMI MIEJSCOWOŚCIAMI

KRAKOW - WIEN / WIEN - KRAKOW

K.K.FAHRENDES
POSTAMT N° 1

K.K.FAHRENDES
POSTAMT N° 2

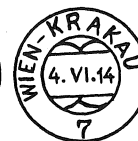

FAHRENDES POSTAMT
KRAKAU-WIEN N° 3

FAHRENDES POSTAMT
WIEN-KRAKAU N° 3

K.K.FAHRENDES
POSTAMT N° 6

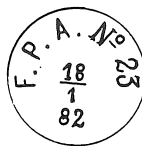

KRAKOW - LWOW / LWOW - KRAKOW

K.K. FAHRENDES
POSTAMT N°23

KRAKAU-LEMBERG N° 23

K.K. FAHRENDES POSTAMT N° 23

LEMBERG-KRAKAU N° 23

K.K. FAHRENDES
POSTAMT N°24

KRAKAU-LEMBERG N° 24

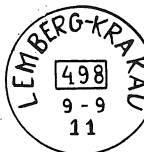
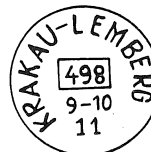

K.K. FAHRENDES POSTAMT N° 24

LEMBERG KRAKAU N° 24

FAHRENDES POSTAMT
LEMBERG-KRAKAU N°52
FAHRENDES POSTAMT
KRAKAU-LEMBERG N°52

KRAKOW - PODWOŁOCZYSKA / PODWOŁOCZYSKA- KRAKOW

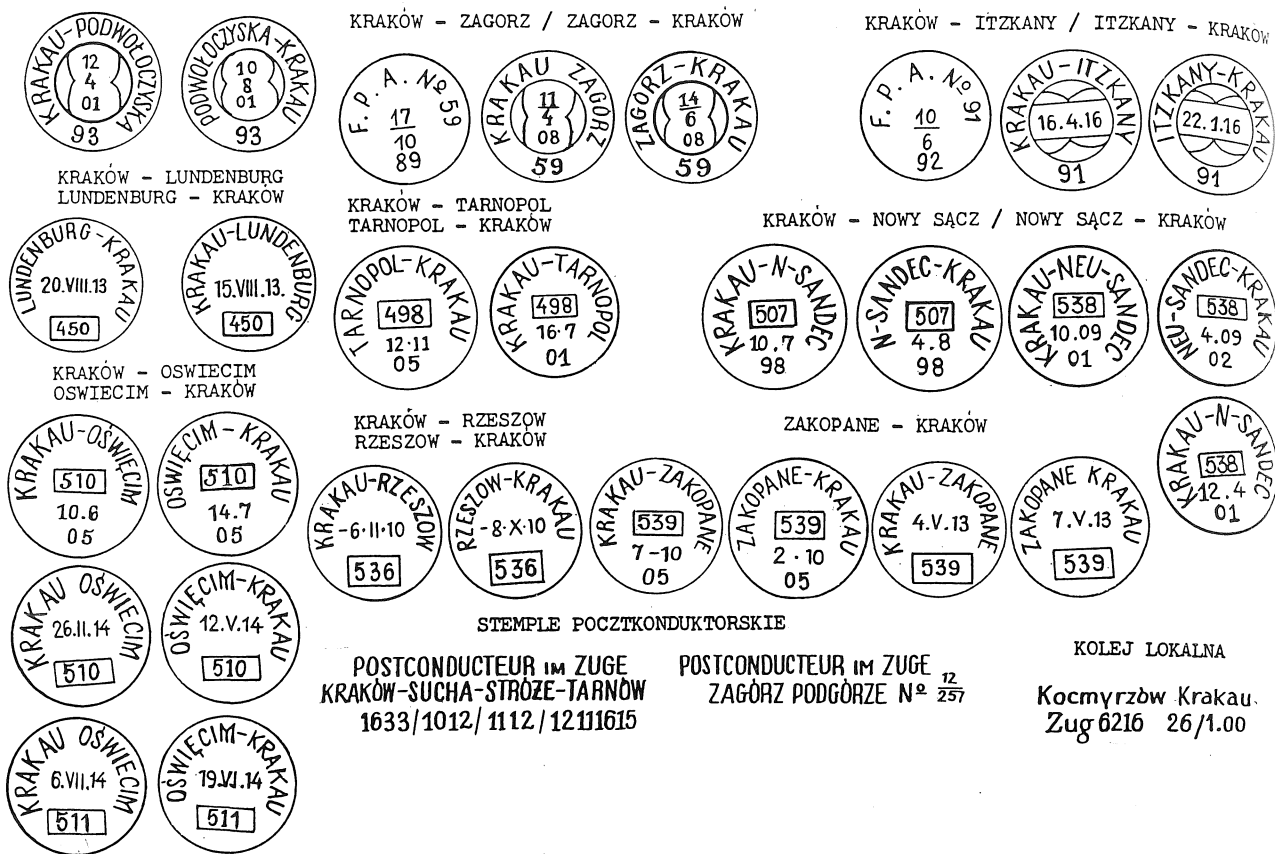
KRAKOW-PODWOŁOCZYSKA N° 24

PODWOŁOCZYSKA-KRAKOW N° 24

FAHRENDES POSTAMT
PODWOŁOCZYSKA-KRAKAU N°53

FAHRENDES POSTAMT
KRAKAU PODWOŁOCZYSKA N°53

NOWO POWSTAJĄCE URZĘDY POCZTOWE W KRAKOWIE 1882-1918

Burzliwe i bogate w zdarzenia pierwsze lata XIX wieku (aust. okup. Krakowa — włączenie Krakowa do Księstwa Warszawskiego) zapoczątkowały w Krakowie proces kształtowania się granic terytorialnych miasta. Proces ten nabrał szczególnej wyrazistości po upadku Wolnego Miasta Krakowa w 1846 r. kiedy to władze austriackie podjęły działania na rzecz uporządkowania administracji terenowej. W 1858 r. zapoczątkowano, a następnie w 1866 r. ostatecznie dokonano terytorialnego podziału Krakowa, który w tym czasie stanowił faktycznie już jedną całość wraz z przyległymi do niego przedmieściami. Miasto podzielono na 8 dzielnic katastralnych a poszczególne dzielnice oznaczono cyframi w następującej kolejności: I Kraków Miasto, II Wzgórze Wawelskie, III Nowy Świat, IV Piasek, V Kleparz, VI Wesoła, VII Stradom, VIII Kazimierz. Wymienienie oznaczenia cyfrowego dzielnic jest o tyle istotne, że w okresie późniejszym, uwzględniając

zachodzące w międzyczasie zmiany terytorialno-administracyjne, niektóre urzędy pocztowe Krakowa z chwilą wprowadzenia ich numeracji otrzymały numery odpowiadające cyfrowym oznaczeniom dzielnic. Włączone w obręb miasta tereny stanowiące przedmieścia Krakowa spowodowały, że miasto zaczęło się coraz bardziej rozrastać tak pod względem terytorialnym, jak i pod względem ilości zamieszkałej ludności. Ten stan rzeczy sprawił, że funkcjonujące do tej pory w Krakowie dwa urzędy pocztowe: Główny Urząd Pocztowy i Urząd Pocztowy na Dworcu Kolejowym z trudem mogły sprostać wzmożonemu obrotowi pocztowemu i to zdecydowało o konieczności otwarcia w Krakowie nowych urzędów. W niniejszym rozdziale zostaną przedstawione w kolejności w jakiej dokonywano ich otwarcia, względnie w zależności od czasu kiedy wraz z terytorium, na którym funkcjonowały, zostały włączone do Krakowa.

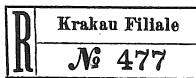
KRAKÓW. FILIA

Dnia 1 maja 1882 r. została otwarta w niedawno odrestaurowanych Sukiennicach (3.X.1879 r.) filia Głównego Urzędu Pocztowego Miasta Krakowa zwana też z tego tytułu Urzędem Pocztowym Kraków Filia. Urząd ten posiadał status urzędu erarialnego i jako taki był obsadzany przez urzędników mianowanych. Pierwszym naczelnikiem urzędu był „oficyał” Jan Hanka. W 1885 r. zakres działalności urzędu pocztowego

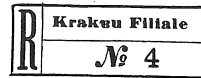
rozszerzono o funkcjonowanie telegrafu, co uczyniło go urzędem pocztowo-telegraficznym. W rok później w 1886 r., nastąpiła zmiana na stanowisku naczelnika, w rezultacie której nowym kontraktowym naczelnikiem został Karol Słabkowski. W 1889 r. zlikwidowano urząd pocztowo-telegraficzny Kraków-Filia w Sukiennicach. W czasie krótkiego swego istnienia urząd ten stosował następujące dotychczas znane rekwizyty pocztowe.

STEMPLE POLECENIA

RECOM: **R^{Nr}**

NALEPKI POLECENIA

W SŁOWIE "KRAKÓW"
LITERA "a" ODWROCONA

KRAKÓW STRADOM — KRAKÓW 3 — KRAKÓW 7

Osada Stradom znajdowała się między Wzgórzem Wawelskim, a miastem Kazimierz. W 1386 r. król Władysław Jagiełło ustanawia wójtostwo stradomskie. Stradom spełniał ważną rolę w handlu średniowiecznego Krakowa z racji licznych przystani, magazynów portowych leżących nad Wisłą, a znajdujących się na jego terenie.

W 1889 r., na Placu Bernardyńskim pod nr 1 otwarto filialny urząd pocztowy. Miało to miejsce w tym samym roku kiedy zlikwidowano w Sukiennicach urząd pocztowy Kraków — Filia. Dokładna data otwarcia nie jest znana, ale na podstawie datowników używanych przez urząd na przesyłkach, można przyjąć, że poczta rozpoczęła swą działalność w przedziale czasu między miesiącem marcem, a majem 1889 r.

Pierwszym naczelnikiem erarjalnego urzędu pocztowego na Stradomiu został starszy zarządca Władysław Treter.

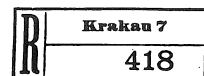
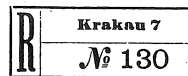
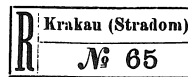
W związku z obowiązującym od 1896 r. zaleceniem wprowadzenia numeracji urzędów pocztowych znajdujących się w obrębie jednego miasta, Urząd Pocztowy Kraków Stradom jako trzeci aktualnie wówczas istniejący urząd pocztowy w Krakowie otrzymał numer 3. Zarządzenie dotyczące wprowadzenia numeracji urzędów pocztowych mogło być pewnym zaskoczeniem, a może (czego nie da się wykluczyć) zbyt opieszale go realizowano, (nie wykonano na czas nowych

rekwizytorów pocztowych uwzględniających nową nazwę urzędu), gdyż jeszcze w 1897 r. stosowano datownik z nazwą „Stradom”. W rok później w 1898 r. na przesyłkach poleconych występuje wprawdzie już prawidłowy datownik Kraków 3 natomiast z braku właściwych nalepek polecenia „Kraków 3” nadal stosowano nalepki polecenia „Kraków Stradom”. W 1909 roku Urząd Pocztowy Kraków 3 przy Placu Bernardyńskim na Stradomiu otrzymał numer 7. Zmiana numeracji poczty zbiegła się w czasie z datą otwarcia nowego Urzędu Pocztowego przy ul. Brackiej, który to urząd po poczcie na Stradomiu „odziedziczył” numer 3. Z dużym prawdopodobieństwem można z kolei stwierdzić, że przydzielenie urzędowi na Stradomiu numeru 7 było podyktowane chęcią dostosowania numeracji poczty do numeracji dzielnicy Krakowa, w której poczta ta była zlokalizowana. Wraz ze zmianą numeru poczty na Stradomiu nastąpiła także zmiana na stanowisku naczelnika poczty. Nowym naczelnikiem został starszy pocztmistrz Marcin Pele. Zmieniony został także status poczty, urząd pocztowy Kraków 7 od tej pory stał się urzędem nieerarjalnym, to znaczy zawiadywanym przez pocztmistrzów lub ekspedientów pocztowych przyjętych za kontraktem. Zamieszczone poniżej reprodukcje dotychczas znanych datowników i nalepek polecenia pozwalają prześledzić skomplikowane dzieje tego urzędu pocztowego.

DATOWNIKI KOLISTE PODWOJNE

DWUKROTNIE PO-
DANY WYROŻNIKDATOWNIKI TEGO TYPU
POSIADAŁY NASTĘPUJĄ-
CE WYROŻNIKI: b, 2bDATOWNIKI TEGO TYPU
POSIADAŁY NASTĘPUJĄCE
WYROŻNIKI: a, b, c, d, f, g

NALEPKI POLECENIA

NALEPKA Z USUNIĘTYM "N²"
CYFRA PO STRONIE PRAWYJ

KRAKÓW PIASEK — KRAKÓW 4

Przedmieście „Na Piasku” zwane wcześniej również Garbami było jedną z najstarszych osad podkrakowskich (lokalizowane 1363 r. przez Kazimierza Wielkiego). Z końcem XIX wieku istniały tu liczne warsztaty produkcyjne (garbarnie skór i młyny) stanowiące zaplecze usługowe dla Krakowa. Związki miasta z przedmieściem ulegały stałemu zacieśnianiu w rezultacie czego osada Piasek od 1866 r. stała się czwartą dzielnicą Krakowa.

W ciągu 1889 roku Główny Urząd Pocztowy Miasta Krakowa dokonał otwarcia swej filii w dzielnicy Piasek jako, że dzielnica ta po przyłączeniu do Krakowa szybko się rozrosła i stanowiła już wówczas znaczny potencjał gospodarczy Krakowa (dokładna data otwarcia urzędu nie jest znana). Filialny urząd pocztowy Kraków Piasek był urzędem erarjalnym mieścił się przy ul. Podwale nr 3.

Pierwszym naczelnikiem kontraktowym tego urzędu

był Karol Słabkowski (1890 r.), który do momentu likwidacji urzędu pocztowego Kraków-Filia był właśnie jego naczelnikiem. W związku z oficjalnym zaleceniem (1896 r.) nadawania urzędów pocztowym znajdującym się w granicach jednego miasta kolejnych numerów, urząd pocztowy Kraków Piasek otrzymuje numer 4, który, co warto podkreślić, był zgodny z numerem oznaczającym dzielnicę katastralną Kraków-Piasek.

W 1900 r. nastąpiła zmiana na stanowisku naczelnika urzędu w wyniku której nowym naczelnikiem został zarządca Stanisław Skąpski. W ciągu następnych lat poczynając od 1907 r. dochodzi do częstych zmian na stanowisku naczelnika urzędu i tak kolejnymi naczelnikami byli Jan Krechowicki 1907 r., Rudolf Rudolf 1911, Krzycz Michał 1914 r. W trakcie swego istnienia urząd Kraków-Piasek-Kraków 4 stosował następujące znane do chwili obecnej rekwizyty pocztowe.

DATOWNIKI KOLISTE PODWOJNE

DATOWNIKI TEGO TYPU
POSIADAŁY NASTĘPUJĄCE
WYRÓŻNIKI: 2a, 2b, 2c, 4a

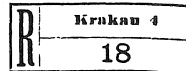
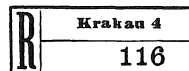
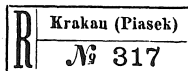

STEMPELEK NUMEROWY
POCZTY STOSOWANY NA
PRZEKAZACH.-IX OZNA-
CZA GALICJĘ, CYFRA
ARABSKA NUMER POCZTY

OZNACZENIE GODZI-
NY EKSPEDYCJI
CYFRA RZYMSKA

DATOWNIKI TEGO TYPU
POSIADAŁY NASTĘPUJĄ-
CE WYRÓŻNIKI: a, c, d

NALEPKI POLECENIA

NALEPKA Z USUNIĘTYM "N²"
CYFRA PO STRONIE PRAWIEJ

NALEPKA Z USUNIĘTYM "N²"
CYFRA W CZĘŚCI ŚRODKOWEJ

KRAKÓW 5 (RAKOWICE)

Nazwa „Racovice” pojawia się w XV wieku w akcie wymieniającym uposażenie parafii św. Mikołaja. Rakowice znajdowały się w południowej części Prądnika Czerwonego, graniczącego z Kleparzem.

Tu właśnie na terenach mało zaludnionych i stosunkowo nie zbyt oddalonych od miasta założono w 1802 r. cmentarz, który w ciągu następnego wieku stał się największą nekropolią Krakowa.

W Rakowicach mocno już związanych z Krakowem ale wciąż jeszcze pozostających poza granicami administracyjnymi miasta otwarto 16 maja 1896 r. urząd pocztowy. Otwarcie urzędu nastąpiło w trzy miesiące po ukazaniu się zarządzenia zalecającego zaprowadzenie numeracji urzędów pocztowych znajdujących się w granicach jednego miasta.

Najwidoczniej powyższe zarządzenie już od chwili swego ukazania było w Krakowie przestrzegane gdyż otwarty w Rakowicach urząd pocztowy — nieierarialny otrzymał nr 5 a więc kolejny numer aktualnie wówczas istniejącego w Krakowie urzędu pocztowego.

Fakt, że od samego początku istnienia urząd w Rakowicach był oznaczony numerem, wyprzedzając w tym względzie już dawno istniejące w Krakowie urzędy pocztowe, oficjalnie potwierdza „Szematyzm królestwa Galicji i Lodomeryi z Wielkim księstwem krakowskim” wydany przez C.K. Namiestnictwo we Lwowie w 1897 r. (str. 215).

Nadanie urzędowi określonego numeru, obligowało do stosowania go na wszystkich rekwizytach pocztowych, z tego względu urząd pocztowy w Rakowicach był zobowiązany do używania nazwy Kraków 5, i taki też powinien posiadać datownik.

Innego zdania odnośnie datownika urzędu pocztowego w Rakowicach jest Wilhelm Klein, który w swym opracowaniu „Die postalischen Abstempelungen und andere Entwertungsarten auf den Österreichischen Postwertzeichen — Ausgaben 1867, 1883 und 1890” wymienia ten datownik jako zawierający słowne określenie nazwy urzędu „Rakowice” zamiast cyfrowego „5”.

Rozstrzygnięcie kwestii czy datownik wymieniał oficjalnie nadaną mu nazwę „Kraków 5” względnie czy zamiast niej używał nazwy miejscowości, w której funkcjonował Rakowice, nastąpi w momencie zidentyfikowania przesyłki ekspedycyjnej przez urząd pocztowy Kraków 5 w Rakowicach. Nim to jednak nastąpi warto w tym miejscu przypomnieć, że w Krakowie był stosowany datownik znany na przesyłkach po 1905 r., który różnił się od wszystkich innych, które kiedykolwiek były stosowane w Krakowie, a mianowicie posiadał on oznaczenie cyfrowe „5” wykonane cyfrą rzymską. Przyjęcie takiego sposobu oznaczenia numeru mogło zaistnieć z braku jednoznacznego przepisu (instrukcji) a także z braku jakiegokolwiek doświadczenia w tym względzie.

Opisany powyżej datownik jest znany na przesyłkach z okresu kiedy już urząd w Rakowicach został zlikwidowany, a w jego miejsce (w tym samym prawie czasie) rozpoczął działalność urząd pocztowy Kraków 5 na Kleparzu. Nie wyklucza to jednak i takiej ewentualności, że urząd Kraków 5 na Kleparzu przejął i stosował rekwizyty pocztowe Kraków 5 w Rakowicach.

Trudności w odnalezieniu przesyłki z czasów działalności poczty w Rakowicach są spowodowane niską frekwencją osób korzystających z jej usług a zatem i małym obiegiem korespondencji, jako że ówczesne Rakowice nie posiadały wielu mieszkańców. Odwrotnie rzecz ma się jeśli chodzi o urząd pocztowy Kraków 5 na Kleparzu, który usytuowany w samym prawie centrum miasta cieszył się dużą frekwencją i pozostawił po sobie liczne przesyłki pocztowe w tym i takie, na których znajduje się opisany powyżej datownik z rzymską cyfrą 5.

Urząd pocztowy Kraków 5 był urzędem nieierarialnym. Pierwszym zwierzchnikiem tego urzędu była pocztmistrzyni Józefa Grabowska. W 1905 r. urząd pocztowy w Rakowicach został zlikwidowany. W ciągu swego prawie dziesięcioletniego istnienia stosował prawdopodobnie stempel, który obszernie opisano powyżej.

KRAKÓW 6 (KAZIMIERZ)

Miasto Kazimierz założone przez Króla Kazimierza Wielkiego w 1335 r. (akt lokacyjny) w ciągu wielu wieków swego istnienia rozwijało się jako silne centrum handlowe i gospodarcze zaplecze Krakowa. Pierwsza poczta w Kazimierzu została założona przez Austrię jeszcze w XVIII w., a po jej likwidacji przez ponad jeden wiek poczty w tym mieście nie było.

W 1902 r. podjęto decyzje i działania organizacyjne zmierzające do utworzenia w dzielnicy Kazimierz urzędu pocztowego. Otwarty przy ulicy Augustiańskiej, a następnie

przeniesiony na ulicę Bożego Ciała urząd ten otrzymał numer 6, jako że był szóstym z kolei wówczas istniejącym urzędem pocztowym w Krakowie. Pierwszym naczelnikiem nieierarialnego urzędu pocztowego Kraków 6 był pocztmistrz I klasy Alojzy Dołęga-Witkowski, który stanowisko to pełnił od 1903 do 1907 roku. W 1907 r. stanowisko naczelnika tegoż urzędu pocztowego przejmuje pocztmistrz Zygmunt Małecki. W czasie swego funkcjonowania urząd pocztowy Kraków 6 na Kazimierzu używał następujących dotychczas znanych rekwizytów pocztowych.

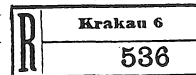
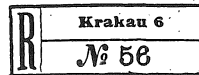
DATOWNIKI KOLISTE PODWOJNE

OZNACZENIE GODZINY
EKSPEDYCJI
CYFRĄ RZYMSKĄ

DATOWNIKI TEGO TYPU
POSIADAŁY NASTĘPUJĄCE
WYRÓŻNIKI: a, b, c, d, f, g

NALEPKI POLECENIA

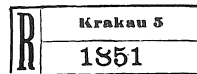
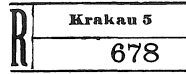
NALEPKA Z USUNIĘTYM "N^o"
CYFRA PO STRONIE PRAWIEJ

KRAKÓW 5 (KLEPARZ)

Kleparz w odróżnieniu od podkrakowskich osad i przedmieść był odrębnym autonomicznym miastem, któremu Król Kazimierz Wielki w 1366 r. nadał prawa miejskie. Miasto to odgrywało ważną rolę pośrednika handlowego między wsiami podkrakowskimi dostarczającymi swe płody rolne a ludnością zamieszkałą w Krakowie. Następujące w 2 połowie XIX w. wzajemne przenikanie się obu organizmów miejskich doprowadziło w ramach nowego podziału administracyjnego Krakowa do zespolenia Kleparza jako 5 dzielnicy Krakowa.

W miejsce zlikwidowanego w 1905 r. urzędu pocztowego

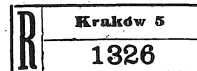
Kraków 5 w Rakowicach, dokonano w tym samym roku otwarcia urzędu pocztowego Kraków 5 w Rynku Kleparskim. W stosunku do Rakowic urząd pocztowy w Rynku Kleparskim znalazł się w samym centrum dzielnicy Kleparza. Także w tym przypadku numer urzędu pocztowego był identyczny z numerem, którym oznaczono dzielnicę. Urząd pocztowy Kraków 5 na Kleparzu był urzędem nieierarialnym a jego pierwszym naczelnikiem był pocztmistrz Marian Orzelski (w 1913 r. otrzymał awans na starszego pocztmistrza). Od chwili podjęcia działalności do 1918 r. Urząd pocztowy Kraków 5 na Kleparzu stosował następujące, dotychczas znane rekwizyty pocztowe.

DATOWNIKI TEGO TYPU
POSIADAŁY NASTĘPUJĄCE
WYRÓŻNIKI: a, b, c, d, e

NALEPKA WYSTĘPUJE JAKO
ZĄBKOWANA I NIEZĄBKOWANA

NALEPKA Z USUNIĘTYM "N^o"
CYFRA PO STRONIE PRAWIEJ

KRAKÓW 3 (UL. BRACKA)

Otwarcie urzędu pocztowego w samym centrum miasta w możliwie najbliższym sąsiedztwie Rynku Głównego było pożądaną z tego powodu, że właśnie w tej części miasta koncentrowało się życie gospodarcze, kulturalne a także miały tam swą siedzibę liczne urzędy i banki. Kierując się tymi względami zdecydowano się na lokalizację urzędu pocztowego przy ulicy Brackiej biegnącej spod Magistratu do Rynku Głównego.

Otwarcie urzędu pocztowego, któremu nadano nr 3 nastąpiło w 1909 r. (dokładna data nie jest znana). W tym miejscu wymaga wyjaśnienia powód, który zdecydował, że urzędowi pocztowemu przy ulicy Brackiej nadano numer 3, który dotychczas posiadała poczta przy Placu Bernardyńskim 1.

Przydzielenie urzędowi pocztowemu na Stradomiu numeru 7 było zbieżne z numeracją dzielnicy Stradom o czym już wspomniano, a ponadto nie komplikowało istniejącej już numeracji urzędów pocztowych, jako że wówczas na terenie Krakowa funkcjonowało sześć urzędów pocztowych oznaczonych sześcioma kolejnymi numerami, zaś numer 7 był wolny.

Pierwszym naczelnikiem erarialnego urzędu pocztowego Kraków 3 był starszy zarządca Henryk Münnich. Do nowo otwartego urzędu skierowano (oddelegowano) kilku pracowników z urzędu pocztowego przy Pl. Bernardyńskim na Stradomiu.

W 1916 r. urząd pocztowy Kraków 3 został czasowo zwinięty i już do końca wojny nie wznowił działalności.

Przechodząc do omówienia rekwizytów, którymi urząd

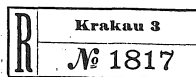
Kraków 3 przy ulicy Brackiej posługiwał się, należy stwierdzić, że przejął on i prawie do końca swego istnienia stosował niektóre datowniki urzędu pocztowego Kraków 3 na Stradomiu. Oprócz nich stosował także stemple nowszego typu

DATOWNIKI TEGO TYPU
POSIADAŁY NASTĘPUJĄ-
CE WYRÓŻNIKI: 2a, 2b

DATOWNIKI TEGO TYPU
POSIADAŁY NASTĘPUJĄ-
CE WYRÓŻNIKI: 2b, 4b

PIECZEC FIRMOWA STO-
SOWANA NA PRZESYŁ-
KACH SŁUŻBOWYCH

URZĘDY POCZTOWE W MIEJSCOWOŚCIACH PRZYŁĄCZONYCH DO KRAKOWA W 1910 R.

Urzędy pocztowe są w niniejszym rozdziale przedstawione w kolejności uwzględniającej czas ich powstania, a nie według nadanych im numerów.

ZWIERZYNIEC — KRAKÓW 10

Na terenach rozbudowanego już w XIX w. osiedla wiejskiego Zwierzyniec, przed wiekami, w okresie kiedy jeszcze w Krakowie rezydował dwór królewski znajdował się królewski rezerwat zwierzyny łownej i stąd też wywodzi się nazwa późniejszej osady.

Przez Zwierzyniec w średniowieczu prowadził ważny trakt na Pragę do Czech, a w okresie Wolnego Miasta Krakowa także trakt poczty pruskiej. O tym jak „bardzo daleko” znajdował się ówczesny Zwierzyniec od Krakowa niech świadczy fakt iż w 1890 r. uruchomiono między tymi dwoma miejscowościami pocztę pośłańczo-wozową. Dopiero w 1910 r. Zwierzyniec wraz z innymi pobliskimi gminami i wiejskimi przedmieściami został włączony do Krakowa.

Urząd pocztowy w Zwierzynicy został otwarty 12 stycznia 1885 roku. Był to urząd nieerarjalny, a jego pierwszym

naczelnikiem została pocztmistrzyni Anna Swolkien. Od 1890–1918 r. stanowisko naczelnika urzędu pełnili kolejno: Anna Bogdany (1890–1893 r.), Klotylda Woroniecka (1893–1898 r.), Bazyli Jaworski (1898–1900 r.), Henryk Krzanowski (1900–1903 r.), Seweryn Fuchs (1903–1908 r.), Wolf Zehler (1908 r.).

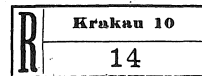
W 1895 r. poszerzono zakres działalności urzędu o funkcjonowanie telegrafu i od tej chwili był to już urząd pocztowo-telegraficzny.

Po włączeniu w 1910 r. Zwierzynicy do Krakowa tamtejsza poczta otrzymała nr 10, a jej oficjalna nazwa od tej pory brzmiała: Urząd Pocztowno-Telegraficzny Kraków 10. W okresie swego istnienia urząd pocztowy Zwierzyniec — Kraków 10 stosował następujące dotychczas znane rekwizyty pocztowe.

DATOWNIKI TEGO TYPU
POSIADAŁY NASTĘPUJĄ-
CE WYRÓŻNIKI: a, b, c

NALEPKI POLECENIA

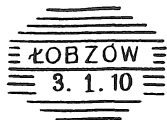
ŁOBZÓW — KRAKÓW 9

Łobzów był niewielką osadą, w której w odległych wiekach rozwinął się przemysł młynarski oraz drobne rzemiosło. Do istniejącego w Łobzowie pałacu królewskiego za jeżdżał król z „odległego” Krakowa dla zaznania „wiejskiego zacisza”.

Pierwsze (jeszcze bardzo skromne) związki Łobzowa z pocztą zapoczątkowane zostały w drugiej połowie XIX w. z chwilą zainstalowania skrzynki listowej w Szkole Kadeckiej w Łobzowie. Rozwój gospodarczy Łobzowa wymagał ściślej- szego i sprawniejszego połączenia z Krakowem dlatego 19.08.1890 r. otwarto tam urząd pocztowy, a w roku następ- nym 1891 uruchomiono pocztę pośłańczo-wozową łączącą Kraków z Łobzowem. Pierwszym naczelnikiem nieerarjal- nego urzędu pocztowego w Łobzowie był pocztmistrz Lud-

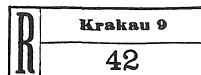
wik Woźniakowski, który stanowisko to pełnił do 1900 r. Następnym naczelnikiem od 1900 r. był pocztmistrz Józef Zalewski, a od 1916 r. urzędem kierował administrator Salomon Gelles. W 1895 r. działalność poczty została poszerzona o funkcjonowanie telegrafu i odtąd był to już urząd pocztowo-telegraficzny. Z chwilą włączenia Łobzowa do Krakowa, co nastąpiło 1 kwietnia 1910 r. działający tam urząd pocztowy w ramach dokonywanej w 1911–1912 r. następnej numeracji Krakowskich urzędów pocztowych otrzymał numer 9 i od tej pory oficjalna jego nazwa brzmiała Urząd Pocztowno-Tele- graficzny Kraków 9.

W trakcie swego funkcjonowania urząd pocztowy Łob- zów — Kraków 9 stosował następujące dotychczas znane rekwizyty pocztowe.

DATOWNIKI TEGO TYPU
POSIADAŁY NASTĘPUJĄ-
CE WYRÓŻNIKI: a, b

NALEPKI POLECENIA

DĘBNIKI — KRAKÓW 11

Na przeciwnym do wzgórza wawelskiego brzegu Wisły znajdowała się królewska wieś Dębnyki. Nazwa wsi po raz pierwszy wymieniona jest w 1373 r. W XVIII i XIX wieku Dębnyki były osadą rybacką. Znajdowały się tu też liczne cegielnie i wapienniki. Stały wzrost ludności Dębnyk, a także jego urbanizacja i rozwój gospodarczy uzasadniały konieczność zapewnienia tamtejszym mieszkańcom sprawnej łączności, którą wówczas najlepiej mogła zapewnić poczta.

Urząd pocztowy w Dębnikach otwarto 1.10.1890 r. Był to urząd nieierarjalny, którego pierwszym naczelnikiem została pocztmistrzynie Eleonora Petryk. Zainstalowanie w 1900 r.

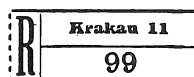
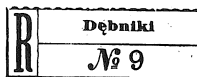
telegrafu w urzędzie pocztowym w Dębnikach przekształciło go w urząd pocztowo-telegraficzny. W 1909 r. w miejsce E. Petryk naczelnikiem poczty w Dębnikach zostaje pocztmistrzynie Maria Gold, a od 1914 roku pocztmistrz Gustaw Schimshajmer. W 1910 r. Wieś Dębnyki zostaje włączona w granice miasta Krakowa, zaś działający tam urząd pocztowy Dębnyki otrzymuje Nr 11 i z tą chwilą przyjmuje urzędową nazwę Kraków 11.

Zamieszczone poniżej reprodukcje przedstawiają dotychczas znane rekwiizyty pocztowe stosowane w urzędzie pocztowym Dębnyki — Kraków 11.

DATOWNIKI TEGO TYPU
POSIADAŁY NASTĘPUJĄ-
CE WYRÓŻNIKI: a, b

NALEPKI POLECENIA

NALEPKA WYSTĘPUJE JAKO
ZĄBKOWANA I NIEZĄBKOWANA

GRZEGÓRZKI — KRAKÓW 12

W 1388 r. Kraków nabył od dziedziców stolnika sandmierskiego Jana Burka wieś Grzegórzki. Rozwój Grzegórzek rozpoczął się na przełomie XIX i XX w. kiedy to osiedlający się tu rzemieślnicy zaczęli otwierać liczne warsztaty. Uprzemysłowione przedmieście Krakowa musiało mieć zapewnioną łączność pocztową, co urzeczywistniło się z chwilą otwarcia w Grzegórkach dnia 18 sierpnia 1893 roku urzędu pocztowego, przy ulicy Chodkiewicza.

Urząd pocztowy w Grzegórkach posiadał status urzędu

nieierarjalnego. Pierwszym jego naczelnikiem była pocztmistrzynie Maria Domanus, którą na tym stanowisku zmieniła w 1908 r. pocztmistrzynie Anna Lucas. Grzegórzki w 1910 r. wraz z innymi wsiami zostają włączone do Krakowa, a działający tam urząd pocztowy otrzymuje numer 12 i z tą chwilą jego oficjalna nazwa brzmi KRAKÓW 12.

Urząd pocztowy Grzegórzki — Kraków 12 stosował w ciągu swego istnienia następujące rekwiizyty znane do chwili obecnej.

KROWODRZA — KRAKÓW 8

Najwcześniejsza wzmianka o Krowodrzy pochodzi z 1257 r., wynika z niej, że Kraków jako uposażenie otrzymał od króla wieś Krowodrza. Krowodrza osiedle wiejskie przylegające do Kleparza stanowiła częściowo dobra biskupie. Miejscowa ludność zajmowała się ogrodnictwem i rolnictwem mając zbyt na swe produkty w pobliskim Kleparzu.

Utworzony 20.08.1897 r. urząd pocztowy w Krowodrzy posiadał status urzędu nieierarjalnego, a jego pierwszym na-

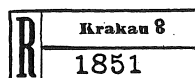
czelnikiem została pocztmistrzynie Emeryka Jasielska. Po włączeniu Krowodrzy w 1910 roku do Krakowa, a następnie w związku z objęciem numeracją wszystkich znajdujących się w obrębie Krakowa urzędów pocztowych, urząd pocztowy Krowodrza otrzymał numer 8 i od tej pory oficjalna nazwa tego urzędu brzmi Kraków 8.

Urząd pocztowy Krowodrza — Kraków 8 używał następujących dotychczas znanych rekwiizytów pocztowych.

DATOWNIKI TEGO TYPU
POSIADAŁY NASTĘPUJĄ-
CE WYRÓŻNIKI: a, b

NALEPKI POLECENIA

URZĘDY POCZTOWE W MIEJSCOWOŚCIACH PRZYŁĄCZONYCH DO KRAKOWA PO 1910 R.

Urzędy pocztowe w niniejszym rozdziale są przedstawione w kolejności uwzględniającej czas w którym nastąpiło przyłączenie miejscowości i tym samym działających tam urzędów pocztowych, do Krakowa.

KRAKÓW 13 (DĄBIE)

Nazwa wsi Dąbie wywodzi się od lasów dębowych, które tu rosły przed wiekami. Pierwsza wzmianka o wyrębie i sprzedaży drewna pochodzi z 1649 r. Ze względu na duże zasoby surowca występujące na obszarze Dąbia, znajdowały się tu i liczne cegielnie, tartaki, a także browar miejski. Stały wzrost ludności i postępująca urbanizacja Dąbia zdecydowały o włączeniu go w dniu 1 kwietnia 1911 r. do Krakowa. W rok później

w 1912 r. (dokładna data nie jest znana) dokonano otwarcia urzędu pocztowego nadając mu urzędową nazwę Kraków 13.

Urząd pocztowy Kraków 13 w Dąbiu był urzędem nieerarialnym, a jego pierwszym naczelnikiem był ekspedient Mikołaj Wójcik, który w 1916 r. awansował na stanowisko pocztmistrza. Urząd pocztowy Kraków 13 w Dąbiu stosował następujące do chwili obecnej znane rekwizyty pocztowe.

PODGÓRZE — KRAKÓW 14

Omawianie w tym miejscu i w tej kolejności najstarszego poza Krakowem urzędu pocztowego Podgórze wynika z faktu, że Podgórze mimo ściśle łączących go z Krakowem związków długo i wytrwale broniło swej odrębności i dopiero w 1915 r. ostatecznie zostało włączone do Krakowa. Od chwili likwidacji Wolnego Miasta Krakowa obniżyła się zdecydowanie rola Podgórze, które w zamyśle Austrii miało uprzednio stanowić konkurencję dla „niepodległego” miasta Krakowa. Dotychczasowy rozmach i tempo rozbudowy Podgórze w drugiej połowie XIX w. zmalało co spowodowało, że znajdujące się tam tereny budowlane były znacznie tańsze niż w Krakowie. Sytuację tę wykorzystywali przedsiębiorcy rozpoczynający w Podgórzu (a szczególnie w jego części zwanej Zabłociem) budowę fabryk i większych zakładów przemysłowych. W takiej sytuacji ekonomicznej Podgórze stawało się miastem przemysłowym zamieszkiwanym przez ludność robotniczą napływającą do Krakowa z okolicznych miasteczek i wsi.

W momencie włączenia Wolnego Miasta Krakowa do Austrii (1846 r.) w Podgórzu istniał Inspektorat Poczty. Obsadę kierownictwa poczty stanowili w tym czasie inspektor Józef Gromadzki oraz pocztmistrz Jan Koy. W 1847 r. w związku z utworzonym w Krakowie Inspektoratem Pocztywnym zbędnym stała się tej samej rangi urząd pocztowy w pobliskim Podgórzu i w tej sytuacji następuje sukcesywne przekazywanie dotychczasowych uprawnień i obowiązków poczty z Podgórze pocztom w Krakowie. W ciągu 1848 roku do Krakowskiego Inspektoratu

zostaje przeniesiony inspektor J. Gromadzki, a w jakiś czas później prawdopodobnie w 1850 r. po uruchomieniu pocztalaterii w Krakowie także pocztmistrz Jan Koy. Wraz ze zmianą zakresu działania dochodzi do oficjalnej zmiany statusu poczty w Podgórzu, gdzie od 1850 r. w miejsce Inspektoratu ustanowiono jedynie Ekspedycję pocztową.

Po odejściu z Podgórze inspektora J. Gromadzkiego i pocztmistrza Jana Koy'a na stanowisko ekspedienta powołano Christa Espenhana, tego zaś z kolei w latach następnych zastąpili: Georg Hohleitner (1854), Ferdynand Lipiński (1857), Józef Zubrzycki (1864), Roman Klein (1868), Andrzej Dowidowski (1893).

Z chwilą włączenia Podgórze do Krakowa tamtejszy urząd pocztowo-telegraficzny posiadał status urzędu erarialnego, mieścił się przy ulicy Mickiewicza 4 (obecnie ul. Zamoyskiego), a jego naczelnikiem był starszy zarządca pocztowy Andrzej Dawidowski. Nadanie urzędowi pocztowo-telegraficznemu w Podgórzu dalekiego 14 numeru poczty było, jak na wstępie powiedziano konsekwencją późnego włączenia Podgórze do Krakowa.

Działająca już od XVIII wieku poczta w Podgórzu podobnie jak Główny Poczta Amt w Krakowie wprowadziła w drugiej połowie XIX wieku i z początkiem XX w. różne odmiany datowników, stempli, pieczęci, stempli i nalepek polecenia. W okresie od 1850 do 1918 r. Urząd pocztowy w Podgórzu stosował następujące dotychczas znane rekwizyty pocztowe.

DATOWNIKI TEGO TYPU
POSIADAŁY NASTĘPUJĄCE
WYRÓŻNIKI: 2a, 2b
3a, 3b, 3c, 4a

PODGÓRZE

PODGÓRZE

Podgórze

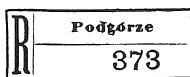
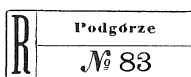
STEMPLE POLECENIA

Recomandirt
STEMPEL Z OKRESU
PRZEDZNACZKOWEGO

RECOM:

R^{Nr}

WYSTĘPUJĄ PRAWIE WY-
ŁĄCZNIE NA RECYPIŚCACH
PRZESYŁEK POLECONYCH

NALEPKA WYSTĘPUJE JAKO
ZABKOWANA I NIEZABKOWANA

NALEPKA Z USUNIĘTYM "N^o"
CYFRA PO STRONIE PRAWYJ

PODGÓRZE — PŁASZÓW. — KRAKÓW 15

Rozwój kolejnictwa w Krakowie a szczególnie otwarcie nowych kilku linii kolejowych biegnących na wschód i południe Galicji, wymagał wobec ciasnoty panującej w centrum Krakowa zbudowania nowego węzła kolejowego poza obrębem śródmieścia. Wybór padł na wschodnią część Podgórze — na mało jeszcze zaludniony i zagospodarowany Płaszów graniczący w tym miejscu z pobliskim Prokocimem.

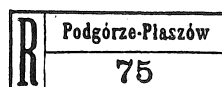
Wybudowanie dużej parowozowni, stacji rozjazdowo-maneurowej i innych działów usługowych niezbędnych dla sprawnego funkcjonowania kolei, wymagało zatrudnienia dużej liczby pracowników i kolejarzy. W następstwie tego koniecznym stała się budowa domów mieszkalnych co przyczyniło się do urbanizacji Płaszowa. W tak rozwijającym się Płaszowie 25 września 1895 r. dokonano otwarcia urzędu pocztowego Podgórze-Płaszów.

Nieierarialny Urząd pocztowy w Płaszowie jak wskazuje jego oficjalna nazwa był filią urzędu pocztowego w Podgórzu. Pierwszym naczelnikiem został administrator Stanisław Rutkowski. Następnie stanowisko to pełnili administratorzy: Helena April (1897) i Karol Karpiński (1898). Z nieznanych przyczyn (prawdopodobnie niski obrót pocztowy) 21 stycznia 1899 r. Urząd Pocztowy Podgórze Płaszów został zawieszony i dopiero w 1912 ponownie otwarty, ale już jako urząd pocztowy Kraków 15 w Płaszowie. Po ponownym otwarciu urzędu pocztowego Kraków 15 w Płaszowie stanowisko naczelnika pełnili w nim kolejno: pocztmistrzynie Zofia Szczepkowska (1912 r.), pocztmistrz Józef Veltze (1913 r.), pocztmistrz Tadeusz Majka.

W trakcie swego funkcjonowania urząd pocztowy Podgórze-Płaszów-Kraków 15 stosował następujące dotychczas znane rekwizyty pocztowe.

DATOWNIKI TEGO TYPU
POSIADAŁY NASTĘPUJĄCE
WYRÓŻNIKI: a, b

URZĘDY POCZTOWE DZIAŁAJĄCE DO 1918 R. W MIEJSCOWOŚCIACH POZA KRAKOWEM A NASTĘPNIE W OKRESIE PÓŹNIEJSZYM WŁĄCZONE DO KRAKOWA

BIEŻANÓW

Wieś Bieżanów początek swego rozwoju zawdzięcza w znacznej mierze faktowi, że przez jej terytorium biegła ukończona w 1856 r. linia kolejowa z Krakowa do Bochni. W 1857 r. z Bieżanowa, od głównej linii kolejowej Kraków-Dębica, zbudowano odgałęzienie do Wieliczki. Zdecydowało to między innymi o ustanowieniu w Bieżanowie pierwszego przystanku na trasie biorącej swój początek z Krakowa, a w konsekwencji także o potrzebie budowy dworca kolejowego.

Urząd pocztowy nieierarialny otwarto w Bieżanowie 20 sierpnia 1870 r. Pierwszym jego naczelnikiem został pocztmistrz Józef Orzechowski, a następnie stanowisko to pełnili: Jan Harba 1890 r. Franciszek Szoda (1902), Wincenty Gorowski (1904). Emma Fedowicz (1914). W 1941 r. Bieżanów został włączony do Krakowa.

Urząd pocztowy w Bieżanowie do końca 1918 r. stosował następujące do chwili obecnej znane rekwizyty pocztowe.

SWOSZOWICE

Znajdujące się w niewielkiej odległości od Krakowa Swoszowice, już z początkiem XIX w. były znane z racji wód mineralnych o dużych walorach zdrowotnych. W drugiej połowie XIX w. cieszyły się one taką sławą, że poza krakowianami, także goście zagraniczni przyjeżdżali tu „do wód” na kurację. Prawdopodobnie to wszystko zadecydowało, że 5 maja 1887 r. otwarto w Swoszowicach urząd pocztowy posiadają-

cy statut urzędu nieierarialnego. Pierwszym naczelnikiem tego urzędu był: pocztmistrz Alfred Hasslinger, a po nim stanowisko to pełnili: Stanisław Florek (1889 r.) Janina Midowicz (1903 r.) Wincenty Mąciwoda (1912). Swoszowice zostały włączone do Krakowa w 1975 r.

Do 1918 r. urząd pocztowy w Swoszowicach używał następujących dotychczas znanych rekwizytów pocztowych.

R^{Nr}

KOBIERZYN

Wieś podkrakowska rozwój swój w znacznej mierze zawdzięcza zbudowaniu na jej terenie w 1917 r. szpitala psychicznie chorych. Znaczenie szpitala i stały wzrost jego personelu spowodował wzrost osadnictwa i rozbudowę Kobierzyna.

Już wcześniej dla zapewnienia mieszkańcom sprawnej łączności otwarto 3 stycznia 1890 r. nieierarialny urząd pocztowy (od 1899 r. — urząd pocztowo-telegraficzny). Pierw-

szym naczelnikiem poczty został L. Schwanitz-Szwantowski, a po nim stanowisko to kolejno pełnili: M. Domanus (1892 r.), L. Zytyńska (1894 r.), F. Herget (1895 r.), O. Passendorfer 1905 r. W 1941 r. Kobierzyn został włączony do Krakowa. Urząd pocztowy w Kobierzynie do końca 1918 r. stosował następujące, do chwili obecnej znane rekwizyty pocztowe.

WOLA JUSTOWSKA

Tereny położone w obrębie obszarów należących do wsi Wola Justowska z racji na swe walory krajobrazowo-klimatyczne stały się atrakcyjne dla mieszkańców Krakowa, którzy zaczęli budować tu nowe domy. Pod koniec XIX w. zabudowa była już na tyle liczna, że dla wygody mieszkańców 17 czerwca 1893 r. uruchomiono tu urząd pocztowy — nieierarialny.

Pierwszym naczelnikiem Urzędu Pocztowego w Woli Justowskiej została pocztmistrzyni Helena Lach. W 1895 r.

działalność urzędu poszerzono o funkcjonowanie telegrafu. W ciągu istnienia urzędu pocztowo-telegraficznego w Woli Justowskiej stanowisko naczelnika pełnili kolejno: Stanisław Grodecki (1900–1902 r.) Wincenty Gorowski (1902–1905 r.), Wanda Dąbrowska (1905 r.). W 1941 r. Wola Justowska została włączona do Krakowa.

Urząd pocztowo-telegraficzny w Woli Justowskiej do 1918 r. używał następujące do chwili obecnej znane rekwizyty pocztowe.

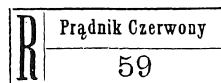
PRĄDNIK BIAŁY — PRĄDNIK CZERWONY

Nazwę swą Prądnik wziął od nazwy rzeki, która przepływała przez te tereny. Prądnik był podzielony w zależności od tego czyją stanowił własność. W XI wieku Prądnik Biały był własnością biskupów, a Prądnik Czerwony należał do Benedyktynów Tynieckich. Z racji żyznej gleby i rozwijającego się rolnictwa Prądnik był zwany spichlerzem Krakowa. Nowo zbudowana z końcem I połowy XIX wieku kolej przebiegała przez Prądnik i na tym też terenie zbudowano liczne, magazyny i warsztaty kolejowe. Pod koniec XIX w. Austriacy pragnący uczynić z Krakowa twierdzę, zbudowali w Prądniku liczne fortyfikacje. Możliwość otrzymania pracy zadecydowała o coraz liczniejszym osiedlaniu się tu ludności.

Wraz z rozwojem gospodarczym zaistniała potrzeba zapewnienia sprawnej łączności, którą miał zapewnić otwarty 22 września 1893 roku urząd pocztowo-telegraficzny w Prądniku Białym. Był to urząd nieierarialny, a pierwszym jego naczeln-

ikiem został pocztmistrz Alfred Hendrich. Prawdopodobnie niezbyt fortunna lokalizacja poczty spowodowała przeniesienie jej z dniem 24 listopada 1896 roku do Prądnika Czerwonego. Z tą też chwilą uległ likwidacji urząd pocztowy w Prądniku Białym.

W otwartym w Prądniku Czerwonym urzędzie pocztowo-telegraficznym nadal stanowisko naczelnika pełnił Alfred Hendrich. W latach następnych naczelnikami w tym urzędzie byli: Jan Freitag (1901), Florentyna Herget (1905), Antoni Bocheński (1909). Prądnik Biały i Czerwony zostały włączone do Krakowa w 1941 r. Urzędy pocztowe w Prądniku Białym i Czerwonym do końca 1918 r. stosowały następujące do chwili obecnej znane rekwizyty pocztowe. (Urząd Pocztowy w Prądniku Czerwonym, tuż przed końcem panowania austriackiego względnie zaraz po odzyskaniu niepodległości otrzymał numer 16)

URZĘDY POCZTOWE DZIAŁAJĄCE DO 1918 R. W MIEJSCOWOŚCIACH POZA KRAKOWEM, A NASTĘPNIE WŁĄCZONE DO KRAKOWA PO POWSTANIU DZIELNICY NOWA HUTA

Na terenie obecnej dzielnicy Krakowa Nowej Huty znajdowały się wsie Bieńczyce, Czyżyny, Mogiła, Pleszów, w których istniały urzędy pocztowe. Z racji żyznej ziemi, tamtejsza ludność zajmowała się przede wszystkim rolnictwem. W okresie wcześniejszym XVII–XIX wieku przez ziemie te biegł trakt pocztowy z Krakowa do Lublina. Po wybudowaniu w latach 50-tych naszego stulecia Nowej Huty miejscowości te wtopiły się w nowo powstałą dzielnicę Krakowa. Dla udokumentowania istnienia poczty w wyżej wymienionych miejscowościach właściwym wydaje się podanie ważniejszych danych dotyczących ich powstania i funkcjonowania.

BIEŃCZYCE

Otwarcie nieerarjalnego urzędu pocztowego w Bieńczycach nastąpiło 2 lipca 1873 r. Stanowisko naczelnika w nowo otwartym urzędzie objął pocztmistrz Franciszek Michalski. 2 czerwca 1876 r. urząd pocztowy w Bieńczycach zostaje zlikwidowany. Ponowne jego otwarcie następuje

dopiero w 1913 r., a jego naczelnikiem zostaje pocztmistrz Józef Fronta. Włączenie Bieńczyce do Krakowa nastąpiło w 1951 r.

Urząd pocztowy w Bieńczycach do końca 1918 r. stosował następujące dotychczas znane rekwizyty pocztowe.

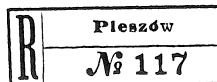

PLESZÓW

Otwarcie nieerarjalnego urzędu pocztowego w Pleszowie nastąpiło 19 lipca 1873 r. Stanowisko naczelnika w nowo otwartym urzędzie objął pocztmistrz Wincenty Zbijewski-Rola. Kolejnymi naczelnikami poczty w Pleszowie byli: Jan Cerkiewicz

(1897–1903 r.), Stanisław Bitner (1903), Henryka Głębocka (1904). Włączenie Pleszowa do Krakowa nastąpiło w 1951 r.

W trakcie swego istnienia urząd stosował następujące, do chwili obecnej znane rekwizyty pocztowe.

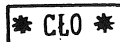

CŁO

Otwarcie nieerarjalnego urzędu pocztowego w Cło nastąpiło 26 sierpnia 1873 r. Stanowisko naczelnika w nowo otwartym urzędzie objął pocztmistrz Juliusz Nodziński. Kolejnymi naczelnikami poczty w Cło byli: pocztmistrz Zdzisława Strzelecka (1883–1888 r.), Wilhelm Knorek (1888–1903 r.), Aleksandra Zaleska (1903 r.), Stanisław Bitner (1904 r.). Po raz ostatni urząd pocztowy w Cło jest wymieniony w „Szematyzmie Królestwa Galicji i Lodomerji z Wielkim Księstwem Krakowskim” w 1912 r. z czego można by wnosić, że w tymże roku zostało zawieszone jego funkcjonowanie.

Na podstawie zachowanych przesyłek pocztowych wiadomo obecnie, że w 1909 r. w Cło w miejsce dotychczasowego urzędu pocztowego funkcjonowało jedynie pośrednictwo pocztowe podległe urzędowi pocztowemu w Wyciąży. Wysyłane z Cła w 1909 r. listy, posiadają stempelek pośrednictwa pocztowego Cła, natomiast znaczek jest skasowany datownikiem Urzędu Pocztowego w Wyciąży. Włączenie Cła do Krakowa nastąpiło w 1951 roku.

W czasie swego funkcjonowania urząd pocztowy i pośrednictwo pocztowe stosowały następujące dotychczas znane rekwizyty pocztowe.

MOGIŁA

Otwarcie nieerarialnego urzędu pocztowego w Mogile nastąpiło 19 listopada 1892 r. Stanowisko naczelnika w nowo otwartym urzędzie objął pocztmistrz Ignacy Dunin, a następnie od 1904 r. stanowisko to pełniła pocztmistrzynie Aleksandra Zaleska.

W 1908 r. funkcjonowanie urzędu pocztowego w Mogile zostało zawieszone. Włączenie Mogiły do Krakowa nastąpiło w 1951 r.

W okresie swego istnienia urząd stosował następujące dotychczas znane rekwizyty pocztowe.

WYCIAŻE

Z danych zawartych w „Szematyzmie Królestwa Galicji i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskim” wynika, że nieerarialny urząd pocztowy Wyciąże został otwarty w 1913 r. Z zachowanych dotychczas przesyłek pocztowych wynika, że urząd ten na pewno działał już w 1909 r.

Stanowisko w nowo otwartym urzędzie objął poczt-

tmistrz Stanisław Bitner, którego w 1914 r. zastąpił Henryk Huczek. Urzędowi pocztowemu podlegało pośrednictwo pocztowe w Cle. Włączenie Wyciąży do Krakowa nastąpiło w 1951 r.

W okresie swego istnienia urząd stosował następujące dotychczas znane rekwizyty pocztowe.

INSTYTUCJE WSPÓŁDZIAŁAJĄCE Z POCZTĄ W ZAKRESIE EKSPEDYCJI GAZET W KRAKOWIE

W Krakowie podobnie jak w całej Galicji istniały dwie instytucje blisko współdziałające z pocztą: Ekspedycja Gazet oraz Główny Urząd Cłowy. Współpraca i współzależność wymienionych instytucji w ciągu XIX wieku ulegała ciągłej ewolucji, z którą (przedstawioną tutaj w dużym streszczeniu) warto się zapoznać.

W 1789 r. wprowadzono w Galicji (ale jeszcze nie w Krakowie, który został zajęty przez Austriaków dopiero w 1796 r.) obowiązek pobierania opłat od nabywania gazet, tygodników i książek. Na dowód uiszczenia opłaty odciskano na gazecie stempelek. Cały dochód z opłat gazetowych był przeznaczony na zakładanie szkół wyższych dla nauczycieli w Galicji.

W 1803 r. wchodzi w życie „Cesarski patent stemplowy”, na mocy którego opłacie podlegają wszystkie gazety i dzienniki drukowane w Galicji i poza jej granicami w różnych częściach Cesarstwa Austriackiego. Wysokość opłaty została uzależniona od tego gdzie gazeta była drukowana oraz jak dużą część arkusza papieru zajmowała. Wszystkie gazety nadchodzące do Krakowa zamawiane przez urzędy pocztowe, księgarnie czy też indywidualnych abonamentów musiały być, (pod rygorem wymierzenia wysokiej kary), zanesione do Urzędu Stemplowego w Krakowie gdzie na dowód uiszczenia opłaty dokonywano ich stemplowania.

W Galicji działały dwa Główne Urzędy Stemplowe w Krakowie (Galicja Zachodnia) i Lwowie (Galicja Wschodnia) i każdy z nich używał własnego stempla, na którym w pierwszym wierszu umieszczono skrót nazwy prowincji, w której znajdował się urząd, w wierszu drugim podana była wysokość pobranej opłaty w wierszu trzecim określono za co pobrano opłatę i wreszcie w wierszu czwartym rok, w którym dokonano opłaty. W okresie od 1803 r. do chwili przyłączenia

Krakowa do Księstwa Warszawskiego, (1809 r.) stosowano w Krakowie następujące stemple gazetowe.

W roku 1850 zniesiono opłatę na krajowe gazety, zaś nadchodzące z zagranicy, wymagały uiszczenia opłaty skarbowej w wysokości 2-ch kreuzerów. Opłatę tę z dniem 1 marca 1853 r. uiszczano się za pośrednictwem wprowadzonych do obiegu stemplowych znaczków gazetowych. Podana na tych znaczkach wartość była pobierana przez pocztę i przekazywana organom finansowym. Stemplowe znaczki gazetowe były naklejane na gazecie przez urząd pocztowy adresata i przez ten też urząd kasowane datownikiem pocztowym i dopiero na tej podstawie pobierano opłatę od adresata gazety. W Krakowie jak zresztą w całej Galicji, pierwszy stemplowy znaczek gazetowy był stemplowany wyłącznie przez pocztę, (datownikiem). Obowiązek ten później, po wprowadzeniu do obiegu następnych stemplowych znaczków gazetowych, przejął Główny Urząd Cłowy w Krakowie i pełnił go w tym zakresie wspólnie z pocztą do końca 1899 r. Stemplowe znaczki gazetowe bywały także kasowane poprzez nadruk tekstu gazetowego tzw. uprzednie kasowanie, to znaczy naklejano je na papier przed drukiem gazety.

Emitentem stemplowych znaczków gazetowych było ówczesne Ministerstwo Finansów, które w ten sposób między innymi pomnażało dochody skarbu państwa. Z faktu swego współdziałania z pocztą, a w szczególności zaś z racji, że stemplowe znaczki gazetowe są uznane za pełnoprawne walory filatelistyczne, pożądanym stało się przedstawienie działalności tej instytucji i zakresu jej działania w Krakowie. Przejawem indywidualnej cechy tej działalności w Krakowie są stemple Głównego Urzędu Cłowego w Krakowie przedstawione na ilustracji.

PIECZECIE URZEDU CŁA DLA GAZET I CZASOPISM

Inną instytucją bardziej związaną z pocztą, a nawet można powiedzieć będącą w pewnym stopniu jej agendą, a w okresie późniejszym nawet integralną częścią, była Ekspedycja Gazet w Krakowie. Jak świadczy sama nazwa tej instytucji zajmowała się ona ekspedycją gazet i czyniła to za pośrednictwem poczty. W tym też właśnie celu dla usprawnienia pobierania opłat za ekspediowanie gazet, (pocztą austriacką podlegała ówczesnemu Miisterstwu Handlu), w siedem zaledwie miesięcy od uzyskania się pierwszego znaczka pocztowego wprowadziła do obiegu pierwszy znaczek gazetowy.

Urząd Ekspedycji Gazet w Krakowie, w początkowym okresie swej działalności do około 1861 r. stosował własny stempel, a po zaniechaniu jego używania przez krótki okres (1863 r.), korzystał z dawno już wycofanego z użycia stempla „niemego Krakowa”, co można uznać za rzecz wręcz kuriozalną.

Od 1864 r. znaczki gazetowe są kasowane datownikami Głównego Urzędu Poczтового w Krakowie. Na ilustracji przedstawione są stemple Ekspedycji Gazetowej w Krakowie.

PIECZECIE URZEDU EKSPEDYCJI GAZET

DZIAŁALNOŚĆ POCZTY W KRAKOWIE W CZASIE I. WOJNY ŚWIATOWEJ

Wybuch I Wojny Światowej w 1914 r. nastąpił w czasie, gdy Kraków stał się wysoce ufortyfikowanym miastem, które w czasie wojny miało spełniać rolę twierdzy. Rozpoczęte działania na froncie wschodnim, a także ofensywa wojsk rosyjskich powstrzymana dopiero na przedpolach Krakowa, zmusiły Austrię do przerzucenia znacznych sił w ten rejon walk.

DZIAŁALNOŚĆ POCZT WOJSKOWYCH W KRAKOWIE

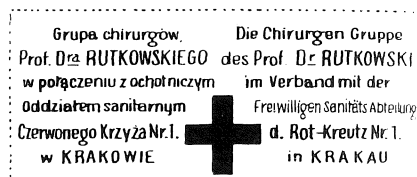
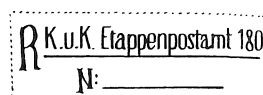
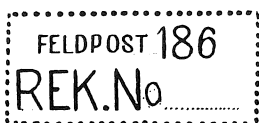
W Krakowie, który po zajęciu przez Rosjan Lwowa, stał się największym miastem w Galicji, stacjonował liczny garnizon, w skład którego poza różnymi formacjami wojskowymi, wchodziły szpitale, prowiantury, zakłady naprawcze itp. Zgromadzenie w Krakowie tak dużej ilości wojska wymagało zapewnienia mu w miarę sprawnej obsługi pocztowej i w tym celu do Krakowa w pierwszych miesiącach wojny w 1914 r. skierowano pocztę polową Nr 186, która funkcjonowała prawdopodobnie do września 1916 r., a następnie jej obowiązki przejęła etapowa pocztą polowa Nr 180, przebywająca w mieście do końca

wojny. Obie wymienione poczty polowe działały równoległe z cywilnymi urzędami pocztowymi Krakowa. Do koordynowania i załatwiania spraw wynikających z działalności dwóch odrębnych poczt; cywilnej i wojskowej, był powołany Oddział Wojskowy przy Głównej Poczcie w Krakowie — Kraków 1.

Z poczt polowych korzystali przede wszystkim żołnierze, względnie funkcjonariusze instytucji zmilitaryzowanych bądź paramilitarnych po spełnieniu wymogu, że przesyłki ich były zaopatrzone w pieczęć z nazwą oddziału formacji albo określonej instytucji wojskowej, w której pełnili służbę. Z poczt

Pocztą cywilną przyjmowała bez opłaty przesyłki adresowane do żołnierzy, by następnie przekazać je pocztą polowej. Także bez opłaty pocztą cywilną ekspediowała przesyłki żołnierzy o ile znajdowała się na nich pieczęć formacyjna oddziału wojskowego. Pieczęcie formacyjne, jeśli chodzi o oddziały wojskowe i pieczęcie nagłówkowe — „firmowe”, jeśli chodzi o instytucje zmilitaryzowane lub paramilitarne nie mają wprawdzie charakteru pocztowego ale ich obecność na przesyłce, obowiązuła pocztę do świadczenia usług bezpłatnie i dlatego nie powinno się ich pominąć w niniejszym opracowaniu. Dzięki pieczęciom formacyjnym na przesyłkach wysy-

Poza austriackimi oddziałami wojskowymi w czasie wojny działały w Krakowie różne instytucje i organizacje związane z Legionami lub Naczelnym Komitetem Narodowym, które także stosowały własne pieczęcie formacyjne. Wśród tych pieczęci na szczególną uwagę zasługując pieczęć grupy chirurgów prof. dr Maksymiliana Rutkowskiego w połączonej z Ochotniczym Oddziałem Sanitarnym Czerwonego Krzyża Nr 1 w Krakowie. Pieczęć ta stosowana w Krakowie w okresie organizowania się grupy prof. M. Rutkowskiego, po wyruszeniu na front, spotykana jest na przesyłkach ekspediowanych przez pocztę polową nr 355, obsługującą II Brygadę Legionów Polskich.

Rzecz urzędowa N. K. N.
wolna od opłaty pocztowej.

K.u. k. Festungsspital No. 4 in Krakau

Zgodnie z obowiązującymi międzynarodowymi konwencjami rola pośredniczenia w wymianie korespondencji między jeńcami, a ich rodzinami przypadła Czerwonemu Krzyżowi. Celem usprawnienia i uproszczenia wymiany korespondencji, (szczególnie odnosiło się to do części adresowej z racji na odmienne od siebie alfabety), „*Oddział Czerwonego*

Krzyża w Krakowie — Sekcja Wywiadowcza” opracował a następnie wydał „*Karty dla Korespondencji z jeńcami wojennymi w Rosji*”. Kartę, z zawartą na niej treścią korespondencji i zaadresowaną do jeńca w języku polskim, należało przynieść albo nadesłać do Sekcji Wywiadowczej Polskiego Czerwonego Krzyża w Krakowie, który z kolei przysyłał ją do Wiednia gdzie w Powszechnym Centralnym Biurze Cenzury Oddział Wiedzi, (Gemeinsames Zentr. Nachw. Büro Zensor Abtheilung Wien) poddawano cenzurze całą korespondencję (nadchodzącą i wychodzącą) jeńców austriackich w Rosji. Z Wiednia za pośrednictwem agent

Światowej Organizacji Czerwonego Krzyża korespondencja była przekazywana do Rosji i tą samą drogą z Rosji przez Wiedeń docierała do Krakowa. Na kartkach Czerwonego Krzyża wysyłanych z Krakowa i nadchodzących do Krakowa nie spotyka się w zasadzie jakichkolwiek austriackich stempli pocztowych, co potwierdza tezę, że poczta nie ekspediowała tego rodzaju przesyłek. Zdarzały się jednak wypadki, że kartki te wrzucano do skrzynek pocztowych wbrew zaleceniu nie zakopertowane i wtedy poczta zamiast na kopercie umieszczała swój datownik na samej karcie korespondencyjnej Czerwonego Krzyża, a następnie przekazywała je Sekcji Wywiadowczej tejże organizacji w Krakowie. Kartki od jeńców w Rosji, (zwykle Polaków), przesyłane do Krakowa posiadają datowniki rosyjskich urzędów pocztowych z miejscowości, w których znajdowały się obozy jenieckie oraz pieczętki Moskiewskiej Cenzury Wojennej z czego można wnosić, że na terytorium Rosji, (dokładniej na trasie z miejscowości w której znajdował się obóz do Moskwy), były one ekspediowane pocztą cywilną. Korespondencja z jeńcami wojennymi była wolna od opłaty, natomiast za formularz karty korespondencyjnej Czerwony Krzyż pobierał niewielką opłatę w wysokości 4 lub 6-ciu halerzy jeżeli była to karta

KARTY DLA KORESPONDENCJI Z JEŃCAMI WOJENNYMI W ROSJI

(Wydania Krakowskiej Sekcji Wywiadowczej Czerw. Krzyża.)

pojedyncze po 4 hal. podwójne po 6 hal.

1. SPRZEDAŻ hurtowna i detaliczna 2. SPRZEDAŻ detaliczna w Firmach:

W biurze Sekcji Wywiadowczej Czerwonego Krzyża, Kraków — Basztowa 8/1 piętro.
Czapliński ul. Szewska 2.
Grawczyński pl. Szczepański.
Sarmacya ul. Szewska 2.
Wilczyński Rynek »Pałac Spiski«.

UWAGA. Po napisaniu karty i zaadresowaniu jej tylko po polsku (z lewej strony) oraz wypełnieniu adresu nadawcy, który zwracać należy, dla dalszej ekspedycji do biura Sekcji Wywiadowczej przynosząc je osobliście, lub przesyłając w nieofrankowanych kopertach na których umieścić należy napis:

»Kriegsgefangenensendung - Portofrei!«

podwójna w części przeznaczona na odpowiedź dla jeńca.

Sekcja Wywiadowcza Oddziału Czerwonego Krzyża w Krakowie w czasie trwania wojny dokonała druku kilku nakładów kart korespondencyjnych, które różnią się między sobą pewnymi szczegółami w treści względnie formie druku. Podstawowy podział uwzględnia karty do jeńca oraz karty z przeznaczeniem na odpowiedź od jeńca.

Pozostałe różnice zachodzące między kartami dotyczą:

- napisów podających nazwę wydawcy kart, które są wykonane albo w dwóch językach; niemieckim i polskim, albo tylko w języku polskim,
- samej nazwy wydawcy kart, którą raz podaje się w brzmieniu „Galicyjski Krajowy Oddział Austriackiego Czerwonego Krzyża w Krakowie”, a innym razem „Sekcja Wywiadowcza Krajowego Stowarzyszenia Czerwonego Krzyża w Krakowie” (ten napis jest wydrukowany w dwóch odrotnych względem siebie pozycjach),
- wydrukowania słowa „Russie” w adresie do jeńca w kolorze czarnym albo czerwonym,
- dodanie do słowa „Russie” w adresie do jeńca drugiego słowa „Siberie”.

dot. 14. 11. 1916.

Correspondance des Prisonniers de Guerre

Nadawca: *Janina Rainer* Kriegsgefangenen-Post
Kraj: *Galizien* PORTOFREI
Adres po polsku: *Russie* Adres po rosyjsku: *RUSSIE*
Gubernia: *Charkow* Губ.: *Харьков*
Miejscowość: *Charkow* Город: *Харьков*
Austriacki jeńca wojenny: *15* Австрійському воєннопільному
Szczegół: *Imię: Rainer* Свойма: *Харьков*
Nazwisko: *Rainer* КОМІІ:
Półk: *20* Rota j. w. *10*
Przedruk wzbroniony. Cena 4 hal. Nachdruck verboten.

PRZESYŁKA DO JEŃCA W NIEWOLI ROSYJSKIEJ

CENZURA KORESPONDENCJI

Bezpośrednio po wybuchu wojny na terytorium cesarstwa austriackiego wprowadzono cenzurę korespondencji. Sądząc z ewolucji treści stempli cenzury stosowanych w Krakowie można wnosić, że w czasie swego istnienia instytucja ta zmieniała swą wewnętrzną strukturę organizacyjną.

I tak, stemple cenzury zawierały następujące sformułowania, (określały nazwę instytucji cenzorskiej):

C.K. Komisja cenzury listów Krakau
C.K. Urząd Cenzury 2/Kraków
C.K. Cenzura wojskowa 2/Kraków 1
C.K. Cenzura wojskowa /Kraków 2
Wojskowo urzędowo cenzurowano
Cenzurowano Poczta Główna
Cenzurowano Dworcowy Urząd Pocztowy

(Kuk Brief Zensur Kommission 2) Krakau
(Kuk Zensurstelle 2/Krakau)
(Kuk Militärzensur/Krakau 1)
(Kuk Militärzensur/Krakau 2)
(Militäreaemlich censuriert)
(Zensuriert Hauptpostamt)
(Zensuriert Bahnpostamt)

Stosowano także stemple cenzury bez podania ich wojskowego charakteru, by ostatecznie przyjąć jednak wersję

stempla z zaznaczeniem wojskowego charakteru cenzur. Urzędy cenzorskie były zlokalizowane przy urządach po-

cztowych, przez które przechodziła cała korespondencja pocztowa dla miasta. W Krakowie były to urzędy: Głównej Poczty — Kraków 1 i Poczty Dworcowej — Kraków 2. Stempel potwierdzający przeprowadzenie cenzury zawierał zwykle nazwę poczty na której jej dokonano. Istnieją jednak stemple bez podania nazwy urzędu pocztowego i w tym wypadku można tylko domniemywać, że były one stosowane w miejscu zamieszkania adresata. Urząd cenzury w Krakowie na Poczcie Głównej dysponował też specjalnymi załepkami do otwartych przez cenzora listów poleconych nadchodzących z zagranicy. W zasadzie wszystkie listy powinny być poddawane cenzurze i jako takie powinny posiadać pieczęć

cenzury. Mając to na uwadze, a także z racji na olbrzymią ilość nadchodzących do Krakowa przesyłek, urząd cenzorski był bardzo rozbudowany i w ciągu trwania wojny musiał korzystać z dużej ilości stempli. Stemple te ulegały zużyciu i były zastępowane nowymi o tej samej treści, ale nie zawsze dokładnie w tym samym kształcie bądź wielkości. Wszystko to spowodowało powstanie w Krakowie dużej liczby różniących się od siebie stempli cenzury, której reprodukcję przedstawiono na ilustracji, z zastrzeżeniem, że prawdopodobnie nie wszystkie stemple cenzur stosowane w Krakowie zostały w chwili obecnej ujawnione względnie ich stosowanie w Krakowie udokumentowano.

K. k. Postamt Krakau 1
Abteilung für Militär

ZENSURIERT
k. u. k. Zensurstelle 2 Krakau

ÜBERPRÜFT
K. u. K. FESTUNGSKOMMANDO KRAKAU

ZENSURIERT
k. u. k. Zensurstelle 1 Krakau

K. u. K. BRIEF ZENSUR-KOMMISSION 2
K R A K A U

Zensuriert
K. u. k. Zensurstelle 2
KRAKAU

Zensuriert Bhf.

MILITÄRÄENTLICH
zensuriert

Zensuriert
Hauptpostamt

K. u. k. Militärzensur
KRAKAU 1.

Zensuriert
Krakau 2.

Zensuriert
Bahnpostamt

Zensuriert
ZENSURIERT.

K. u. k. Militärzensur
Krakau 2

→ ZENSURIERT →

K. U. K. BRIEF ZENSUR-KOMMISSION

KRAKAU HAUPTPOSTAMT.

K. u. k. Militärzensur
Krakau 2

K. u. k. Militärzensur
KRAKAU 2

Zensuriert

K. u. k. Militärzensur
Krakau II

K. u. K. MILITARZENSUR
KRAKAU 2

prof

NALEPKA CENZURY DLA
OTWARTYCH PRZESYŁEK
POLECONYCH Z ZAGRA-
NICY

C. K. FLOTYLA WIŚLANA

W warunkach toczącej się wojny, Kraków uzyskał łączność za pośrednictwem lotnictwa i łączność wodno-rzeczna za pośrednictwem statków. Wprawdzie Wisła przepływająca przez Kraków nie była rzeką w pełni uregulowaną i odpowiednio dla żeglugi głęboką, ale jej zaletą było to, że mijała w swym biegu szereg dużych miast, które akurat w tym czasie znalazły się w bezpośrednim zapleczu frontu. Wisła wykorzystywana od wieków do transportu towarów i tym razem w czasie wojny temu celowi miała służyć. W pierwszych miesiącach wojny w 1914 r. austriackie władze wojskowe przystępują do tworzenia w Krakowie Flotylli Wiślanej włączając do niej statki znajdujące się dotychczas w cywilnej służbie transportowej. Temu też pewnie faktowi zawdzięczają swoje polskie nazwy nie zmienione przez Austriaków po przejściu do służby wojennej. Pośpiech towarzyszący tworzeniu Flotylli Wiślanej wynikał ze względów strategicznych jako, że w tym czasie linia frontu austriackiego przebiegała koło Puław, do których statkami po Wiśle można było dostarczać zaopatrzenie dla walczącej armii. Początkowo zakładano, że Puławy będą ostatnim miastem nad Wisłą do którego będą pływać statki

Flotylli Wiślanej, ostatecznie jednak licząc się z potrzebami garnizonu austrowęgierskiego w Dęblinie, trasę przedłużono do tego miasta.

Główną bazą i siedzibą komendy Flotylli Wiślanej był Kraków. Tu też znajdowały się podległe jej specjalne oddziały wojskowe:

1 Kompania Żeglugi Rzecznej Flotylli Wiślanej
Oddział Budowlany Regulacji Wisły
Komenda Wiślanej Linii Transportowej

Załogi statków z małymi wyjątkami stanowił austriacki personel wojskowy. Flotylla Wiślana była wykorzystywana do przewozu przesyłek pocztowych za pośrednictwem oficjalnie na statkach funkcjonującej „Okrętowej Poczty Polowej”. Korespondencja przewieziona statkiem była dostarczana urzędowi pocztowemu w miejscowościach, które leżały nad brzegiem Wisły, a stamtąd ewentualnie dalej ekspediowana pocztą cywilną bądź polową. Na ogólnych zasadach wszyscy pełniący służbę wojskową we Flotylli Wiślanej byli zwolnieni od opłaty pocztowej, jeżeli ich prze-

syłki posiadały odbitą pieczęć formacyjną (w tym wypadku Flotylli Wiślanej).

W 1916 roku front przesunął się daleko na wschód od Wisły i w związku z tym działalność Flotylli Wiślanej nie miała większego znaczenia strategicznego, a w końcu jako zbyt cenna przestała funkcjonować.

Zawarte w niniejszym rozdziale informacje sygnalizują

jedynie istnienie „Floty Wiślanej” w Krakowie. Wyczerpujące i niezmiernie interesujące wiadomości na ten temat zostały przedstawione przez Stefana Danielewskiego i Mieczysława Kamińskiego w opracowaniu „Austro- Hungarian Mail on the Vistula 1914-1918” wydrukowanym w „American Philatelist” w lutym 1993 r.

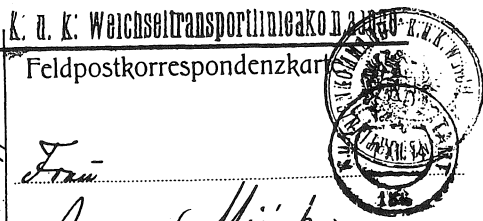
D. FLUSS-SCHIFFAHRTS-KOMPAGNIE No.1.

PRZESYŁKI EKSPEDIOWANE ZA POSREDNICTWEM POCZTY POLOWEJ FLOTYLLI WISLANEJ

Frau
 Regina v. Philipowski
 Turjevska 18 Zagreb
 Kroatien.

Ann. v. Minister
Brünn
Kiesergasse 4-5 St.

STRZELECKA POCZTA POŁOWA

Pierwsza wojna światowa, w której dotychczasowi rozbiornicy Polski znaleźli się w dwóch wrogich blokach militarnych, dawała naszemu krajowi szansę na wywalczenie niepodległości.

6 sierpnia 1914 r. wyruszyła z Krakowa na rozkaz Komendanta Piłsudskiego I Strzelecka Kompania Kadrowa, przekraczając granicę zaborów pod Michałowicami. W tym samym dniu Strzelecka Komenda Etapowa w Krakowie uruchomiła pierwszą pocztę polową, której zadaniem było utrzymanie wymiany korespondencji strzelców z ich rodzinami. Potrzeba taka zaistniała w związku z sukcesami na froncie: 7 sierpnia zajęto Miechów, a już 12 sierpnia Kielce.

Organizatorem i pierwszym komendantem strzeleckiej poczty polowej był strzelec Władysław Dzwonkowski, pseudonim „Skierka”. Siedzibę poczty umieszczono w opróżnionym w tym momencie sklepie przy ul. Dunajewskiego 6, a następnie przeniesiono do lokalu w budynku znajdującym się na

Wihwina Tam. 17.8.9/41

Luzza Kulinskiu

Business &

rogu ulicy Jagiellońskiej i św. Anny. Obsadę Składnicy Głównej Strzeleckiej Poczty Polowej, poza wymienionym komendantem, stanowiło sześciu funkcjonariuszy pocztowych, dwóch ordynansów oraz dwóch kurierów, Składnica w Krakowie odbierała listy dla strzelców na froncie i ekspediowała je swoimi kurierami do pomocniczych składnic poczt polowych w Miechowie i Jędrzejowie. Przesyłki strzeleckiej poczty polowej stempowano pieczęcią, (istniały dwie pieczęcie tej samej treści i kształtu, różniące się jedynie

STRZELECKA KOMENDA ETAPOWA
poczta polowa

wykojem liter), która nadawała im charakter wojskowy i tym samym zwalniała od opłaty pocztowej. Poza Krakowem pieczęćki poczty polowej były stosowane także w Jędrzejowie i Kielcach. Główna Składnica w Krakowie rozprawiała także pocztówki i różne inne blankiety poczty polowej, a także znaczki i nalepki o charakterze dobroczynnym.

16 sierpnia 1914 r. powołano Naczelny Komitet Narodowy (NKN), będący polityczną reprezentacją organizowanych Legionów Polskich.

STRZELECKA KOMENDA ETAPOWA
poczta polowa

ZNACZKI NACZELNEGO KOMITETU NARODOWEGO WYDANE W KRAKOWIE

Na uwagę w tym miejscu zasługują wydane w Krakowie znaczki Naczelnego Komitetu Narodowego, gdyż od zarania ich istnienia toczy się spór czy i w jakim zakresie posiadały one status pocztowy. Część filatelistów kwestionuje, albo wręcz odmawia im charakteru pocztowego, inni zaś widzą w nich dwa pierwsze znaczki polskie, wychodząc z założenia, że znaczek wydany w 1860 r. dla Królestwa Polskiego, które w historii Polski jest traktowane jako zabór rosyjski nie jest znaczkiem polskim.

Omawiane znaczki były drukowane w Zakładach Graficznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że inicjatorem ich powstania był komendant poczty Polowej Legionów Polskich W. Dzwonkowski, który zresztą z tego powodu doznał się dochodzenia dyscyplinarnego i w jego wyniku był zmuszony ustąpić z zajmowanego stanowiska. Ponieważ Naczelny Komitet Narodowy nie wydał zarządzenia odnośnie stosowania omawianych znaczków, wobec tego, nie można dokładnie ustalić daty ich „wejścia do obiegu” choć przyjmuje się w literaturze filatelistycznej, że nastąpiło to w sierpniu 1914 r.

Podobnie też nie wiadomo dokładnie ile wynosił nakład tych znaczków, a co ważniejsze ile ich zostało sprzedanych przed konfiskatą dokonaną przez Austriaków. Odnośnie samych znaczków, wiadomo że zostały one wydrukowane w arkusikach zawierających 32 znaczki, z tego połowa po stronie lewej miała nominal 5 halerzy, a po prawej stronie nominal 10 halerzy. Znaczki były ząbkowane liniowo (11 1/2). Spotykane znaczki nieząbkowane prawdopodobnie pochodzą z tej części nakładu, którą nie zdążono przeperforować przed konfiskatą.

Wydane przez Naczelny Komitet Narodowy znaczki z przeznaczeniem do opłaty usługi pocztowej, spełnianej przez pocztę polową Legionów, nie podlegającą formalnie zwierzchności poczty austriackiej, zostały uznane przez władze austriackie jako naruszające regale w zakresie wyłączności wydawania znaczków przez państwo. W konsekwencji władze austriackie po przeprowadzeniu rewizji w lokalu poczty polowej Legionów w Krakowie skonfiskowały wszystkie znaczki, a następnie je zniszczyły. Do chwili obecnej nie jest znany dokument stwierdzający jaką ilość znaczków skonfiskowano i jaką następnie zniszczono. Stanowisko i postępowanie władz

austriackich zdaniem części filatelistów, pozbawia te znaczki znaczenia pocztowego.

O ile rzeczywiście znaczki NKN-u wydane w Krakowie naruszały regale austriackie, to użycie ich na terenach Królestwa Polskiego wyzwolonych przez oddziały Legionów Polskich spod panowania rosyjskiego, nawet jeśli nie do końca prawne, znajduje duże uzasadnienie sytuacyjne, a także moralne. Za tak przedstawioną tezę przemawia przede wszystkim fakt, że na terenach Królestwa Polskiego zajętych przez oddziały polskie nie funkcjonowała wówczas żadna poczta, ani rosyjska ani jeszcze austriacka polowa i w tej sytuacji konieczność zapewnienia korespondencji spadła na barki poczty polowej Legionów. Zachodzi pytanie co uzasadniało wydanie znaczków dla poczty polowej, skoro przesyłki żołnierzy były zwolnione od opłaty. W odpowiedzi na to pytanie należy stwierdzić, że za wszystkie dodatkowe usługi jak np. polecenie przesyłki, względnie przesyłanie listem pieniędzy, nadawca przesyłki ponosił dodatkową opłatę. Opłatę w zasadzie powinny także ponosić osoby prywatne z Królestwa Polskiego korzystające z usług legionowej poczty polowej. (nie naruszało to zresztą wprowadzonej przez Austrię cenzury korespondencji, gdyż była ona przeprowadzana przez cenzurę legionową).

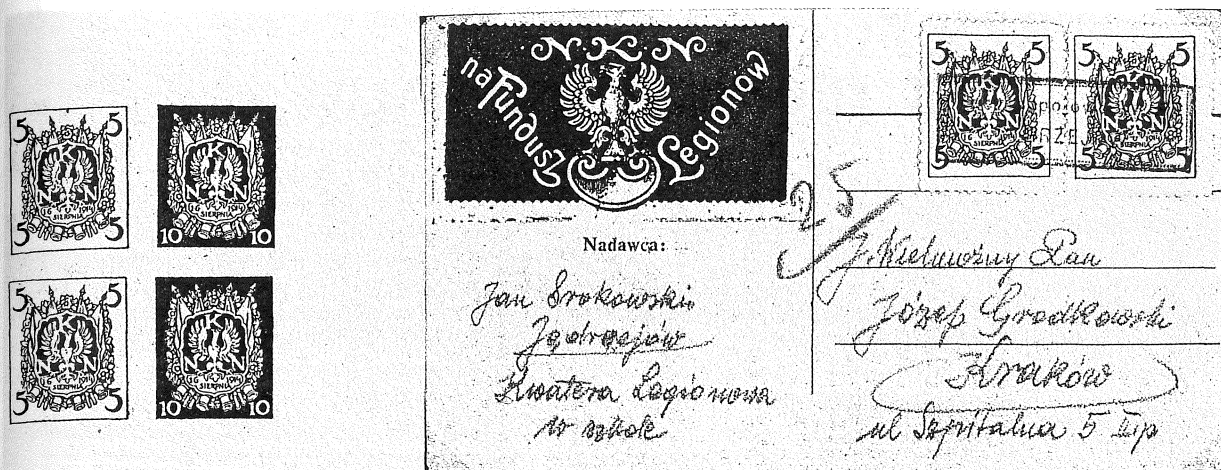
Powyższe stwierdzenia nie wynikają z czysto teoretycznych rozważań, ale przede wszystkim z faktu istnienia, (zachowanych w zbiorach filatelistycznych), przesyłek poczty polowej Legionów opłaconych tymi znaczkami. Tak więc należy uznać, że znaczki te były w faktycznym obiegu choć z różnych względów ograniczonym obiegu pocztowym.

W przytoczonych okolicznościach toczącej się wojny na terytorium wroga nie naruszały regale austriackiego, a to że się nie podobały Austriakom, to rzecz oczywista, jako że przejawy dążności do odzyskania przez Polaków niepodległości nie były w interesie tegoż państwa.

W dniu 11 listopada 1918 r. Polska odzyskała niepodległość. Działająca po tej dacie poczta w Krakowie z konieczności utrzymywała nadal w obiegu znaczki austriackie. Aby temu przeciwdziałać, a jednocześnie mając na uwadze brak możliwości, (technicznych), szybkiego wydrukowania znaczków polskich, zdecydowano się dokonać w Krakowie nadruki na znaczkach austriackich: „Poczta Polska”.

Znaczki te przeznaczone dla terenów byłego zaboru austriackiego, nazywa się potocznie od miejsca ich powstania znaczkami „Wydania Krakowskiego”. Wydane 10 stycznia 1919 r. były używane aż do wyczerpania się nakładu.

Moment odzyskanie przez Polskę w 1918 r. niepodległości stanowi zakończenie niniejszego opracowania obejmującego historię poczty w Krakowie od 1846 do 1918 roku.

NOTA BIBLIOGRAFICZNA

1. *Prowinzial — Handbuch der Königreiche Galizien und Lodomerien*, Lwów 1817–1845
2. *Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerji z Wielkim Księstwem Krakowskim* 1(2), dot. lat 1846–1917, Lwów
3. „*Kalendarz Krakowski*” J. Czecha, roczniki 1846–1916, Kraków
7. Konieczna Wanda, Mastalerzówna Maria, Świechowska Helena, Wojnasówna Jadwiga, *Studia nad przedmieściami Krakowa*, Kraków 1958
8. Müller Edwin, *Handbuch der Antwertungen von Österreich und Lombardei-Venetien auf den Freimarken — Ausgabe 1850–1864*, Wien, 1961
9. Szkaradek Roman, *Stemple gazetowe na ziemiach polskich 1803–1850*, *Filatelista* nr 24, str. 463, rok 1965, Warszawa 1965
10. Tobiasz Mieczysław, *Jak powstały przedmieścia Krakowa*, Kraków 1972
11. Wurth Rudger, *Der Sonderpoststempel Österreich*, Wien 1867

L I T E R A T U R A

1. Berek Jan, *Pocztą „Flotyli Wiślanej” 1914–1916*, *Filatelista* nr 7 str. 123, rok 1963, Warszawa 1963
2. Dąbkowski Przemysław, *Rys urzędów pocztowych w dawnej Polsce*, Kraków 1903.
3. Danielski Stefan i Miet Kamieński, *Austro-Hungarian Gunboat Mail on the Vistula 1914–1918*, Nowy Jork 1993
4. Dudziński Jan, *Pocztą polowa Legionów*, Białystok 1938.
5. Klein Wilhelm, *Die postalischen Abstempelungen und andere Etwertungsarten auf den Österreichischen Postwerzeichen-Ausgabe 1867, 1883 und 1890*, Wien 1967.
6. Kowarzyk Władysław, *Poczty Wojskowe*, Kołomyja 1936
1. Janusz Adamczyk, *Znaki pocztowe stosowane w Krakowie w latach 1850–1919*, w: „*Filatelista*”, nr 3/1981, str. 59–61, Warszawa 1981
2. *Zarys historii poczty w Krakowie do 1918 r.*, „*Krzysztofor*” Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa nr 16, Kraków, 1989.
3. Badania i ustalenia merytoryczne na podstawie materiału pocztowego zgromadzonego we własnym zbiorze filatelistycznym.
4. Ustalenia merytoryczne na podstawie materiału pocztowego zgromadzonego w zbiorach filatelistycznych, Bartke Jerzy, Chodurek Maria, Górski Zbigniew, Szaszkiewicz Maciej, Zajac Jacek.
5. Materiały źródłowe Archiwum Miasta Krakowa